

„ВСЕСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ № 9/10.

Серія українських письменників № 1.

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ДАЛЕКІ ШЛЯХИ

НАРИСИ І НОВЕЛІ

Львів, 1917.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00711265 (M)

2012

B. 4010

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ДАЛЕКІ ШЛЯХИ

жармен і жовелі.

ЛЬВІВ, 1917.

Накладом „Всесвітньої Бібліотеки“ № 9/10.

з друкарні наукового товариства ім. Шевченка.

1р.

ЗІБІРКА ОЛВІЯНИКІВ

МЖВЛШ ІХЗЛД

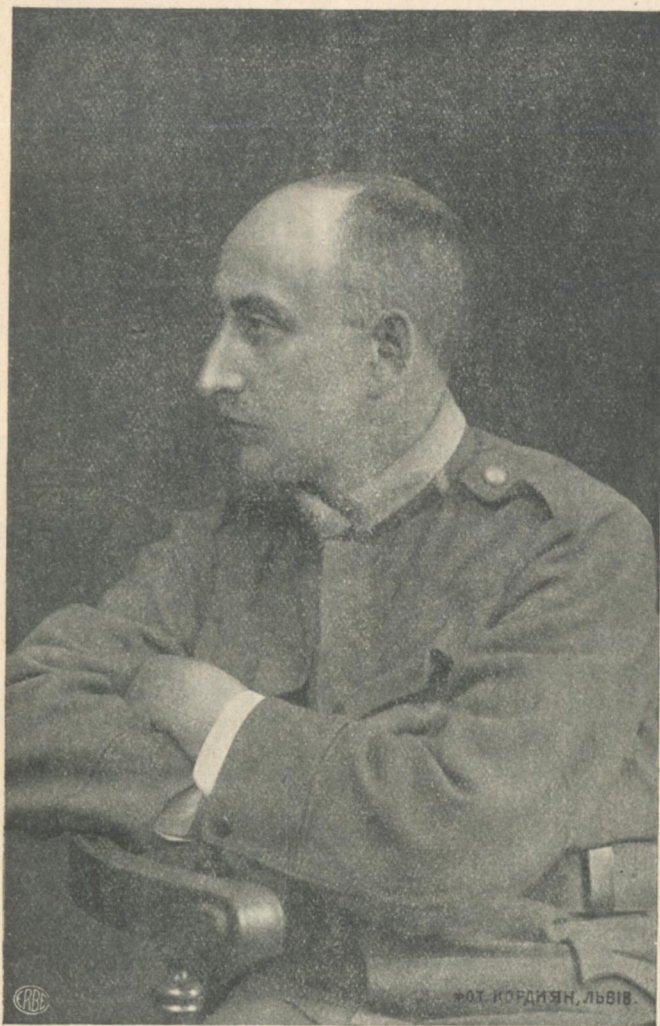
Збірок і ноток

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

**Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 36747**

ЛЮТІ АНІАХ

Львівська бібліотека АН УРСР
Львівський національний університет імені Шевченка

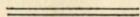

Михайло Сидор

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Зміст.

	стор.
Думка	1
Поет	1
Під землею	2
Воскресенне	2
Між людьми	3
Анестезія і прочутте. Із записок невідомого	6
Злоба попугая	9
Краса Ліми Гельмер	12
Вечерниці Романа Ничаєнка	18
Сфінкс	30
На струнах весни	39
Різдвяний менюет	45
Олень проклинає	48
Гра в хованку	52
Вознесення Анни Гірам	55
Цілунок з рідної землі	58
Анатома	61
Благословення винограду	66
Гомін будучини	70
Метеор	72
На границі	76
Жінка Сарданапаля	81
Поазбучний спис творів Михайла Яцкова (1900—1917)— зладив Іван Калинович	89

6 MICH

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Думка.

Утихла буря.

Зломане весло на розбитім човні, спочив керманіч в глибинах, спочило брацтво.

І ти, моя любко, спочила.

Захід сонця пращав золоту корону на твоїй голіві, біла ручка махнула пращанне до мого берега.

Я взяв твою тугу і пішов у світ.

Поет.

Хлопчина задивив ся перед себе, з поза його плеча виглядало поморщене лице бабусі, очи як два чорні вуглики, держала його руку і шепотіла дрозжучими устами як осінній лист.

— Не дала тобі мати вроди ні долі доброї. Бурлакою будеш скитати ся по світі, рідні понехають, чим старший будеш — тим більше самотний. Лише діти і темні-невидючі підуть за тобою, лише діти і темні-невидючі видять красу душі.

Бурі і тучі збили скитальця, иней припорошив голову. Змучений спочив він край дороги.

З далекої країни надійшов рідний чоловік і поздоровив його.

— Миром, брате. Привіт від дітей і невидющих. Ти ранше вставав і пізнійше лягав, ніж сонце.

Мандрівець згадав ворожбу бабусі з діточих літ і заплакав в тихій радості душі.

Лід землею.

За селом запущена царина.

Був бездітний газда з жінкою, приймили сиротюка за свого і з ним поле за селом.

Сиротюк помер, помер і газда, жінка пропала в наймах, хату забили люди дошками, царина опустіла.

Тихо, незаметно розійшло ся життя, покинуло соняшний день і пропало в тьмі.

На досвітках збудив ся я з ясновидного сну і пішов живо на самітну царину, — тягнула мене до себе. З далека увидів її, вона нагадала мені забуту могилу. Станув я на середині, на тім місці, де рання зоря найперше глянула, притулив ухо до землі і слухав.

Під землею грав живий, весняний шум.

Воскресеннє.

Навідав ся я до давного приятеля і застав його високо на катафальку в великій комнаті.

Жінка шептала до сусідки, хлипала і ломила руки над тим, що він гарно лежав і був спокійний, лагідний.

— Чи мене память обманула? — думав я, — та-ж се мій давний приятель, артист, не розбійник.

Він вмер через жінку. Вона допекла йому так, що він кинув ся на підлогу і товк головою доти, аж впав в обморок.

Жінка пішла примірювати жалібну сукню, я остав сам коло мерця. Вдивив ся в його око і замітив, що одна повіка підходить поволи в гору. В першу мить подумав я, що се обман, аж дивлю ся — мій приятель порухав головою.

Я прискочив до нього, зловив в половину і стягнув з катафальку.

Він прокинув ся з мертвого сну і глянув на мене.

Я зловив його за плечі, втворив двері на огород, витрутив з хати і гукнув в ухо:

— Тікай!

Було ще на стільки часу, що я довершив діло,

вибіг з хати, перейшов на-помацки широкі, темні сіни і зловив за клямку до комнати, в якій пристроювала ся до похорону жінка мого приятеля.

Вона крикнула:

— Хто там, я не вбрана!

Приятель дому запинав на ній шнурівку.

Я прихилив двері до себе і сказав:

— Всьо готове.

Серед глухого, осіннього вечера виволік ся я на огород, а з огорода на пусте розлоге поле.

У птьмі уздрів людську постать, що сиділа скулена на камені і держала голову в руках.

Був се мій давний приятель. Я поставив йому руку на плече, він сидів непорушно і хлипав.

— Що-ж я тепер пічну зі собою, де подіну ся? — питав він в одно серед глухої темряви.

— *Вона* мене всюди знайде... — заключив він зі смутком.

Сї слова прошибли мене.

Я вхопив його за барки, потелепав здорово і сказав:

— В домовині твоя дотеперішня робота, я забив її цвяхами а ти, ледаре, рушай тепер далі, вперед!

Між людьми.

Самотність була довга, вкінці зачала грозити як темна хлань. На силу вирвав ся я з її обіймів і серед півночи забіг в гамірливу кофейню.

В хмарі диму військова музика і тьма пяних по-статей.

Я сїв в куті, взяв ілюстровану часопись, що була під рукою і незамітно розглядав ся довкола.

Напроти мене сиділа пара старших людей. Обоє не годні вже були дивити ся, але глипали на мене і перекидали ся словами. По глумливих позирках помітив я, що представляю для них якусь смішну появу і се бавить їх. Він бубнив пальцями до столика в такт музики, чоло заросле від брів з прилизаною гривкою,

голова вуша в горі, ширша при щоках, мав незвичайно вдоволений, щасливий вигляд, його жінка також з головою як горман соли хитала ся до такту. Малі очка без краски, поставлені близько себе, побабчене лице, носик піддерав ся в гору, але довга болонка по середині не пускала його і стягала силоміць на величезну, малпячу губу. В поясі була вона рівна з клубами і плечима, чорна блюзка висунула ся з під спідниці, так що видко було сорочку, вираз лица сонний, вдоволений як у старої самиці. Перехилила голову до чоловіка і реготала ся позіхаючи, так що від мене замість тої голови було видко лише величезне піднебінне і кілька зубів, як пні на жидівським зрубі. Взяла паперову трубку від цигарів, держала право лица, жмурила одно, то друге око, заглядала в неї, дула, обертала в пальцях, пробувала тривкість, то постукувала нею до такту в столик. Чоловік виймив годинник в кишонці і не поглянувши на час, сховав його, потім виймив цвікер у футералику і сховав також, потім на лапав в бічній кишени папіросницю, отворив її, оглянув і також сховав. Сидів і виглядав цілий як поскладаний в футералі. Рухи і відрухи тих обоїх людей ішли в фізіологічній симетрії, як у немовлят і звірят. За ними стояли в різких, простих лініях стовпці буфета як штаби клітки. Коли котре з тої пари відхилювало ся і заглядало в бік, то по-за лінію клітки висувала ся лише голова або нога.

Кельнер з обдертим, червоним лицем снував ся між столиками.

Вояки в орхестрі рухали ся і грали як деревляні манекени, дірігент потягав їх до такту шнурком, люди і бляшана музика творили одну машину.

Малпа напроти подовбала в зубах, вдивила ся сонно в мій бік, слухала розплавних звуків музики, хитала мелянхолійно головою, вкінці пригадала собі якийсь смутний епізод і отерла сльозу.

Прийшов гурт свіжих гостей і розсів ся довкола мене. Чорні сурдути, білі ковнірці, всі як би вернули з похорону і принесли зі собою подув смерти.

Червоними язиками полуміни добувала ся суперечка з другого кінця салі.

— Хто каже, що військові консерви спроваджують з-за границі, той ідіот!

— О заклад!

— Сто корон!

— Пять бомб пива!

Я рисував колісця на камянім столі і потонув в тій роботі. По часі замітив, що мене підглядають зі сусідних столиків, зачув навіть невиразні погрози, що мовляв, тверезий вліз між піяків і ловить з них карикатури. Мені пригадав ся уступ з латинської хрестоматії: „De morte Archimedis. ...Noli turbare circulos meos!... Sed miles inscius, interfecit Archimedem“.

Я встав і забирав ся.

При виході заступили мені дорогу два нові гості. З малпачою вправою розкладали руками, прикладали пальці до чола, ока, розмовляли пальцями.

Се були два глухонімі.

Анестезія і прочуттє.

Із записок невідомого.

Від довшого часу ходив я не свій. Такий духовий занепад бував у мене все перед візіями, з яких черпаю їдкий і дивний чар мого життя. Триваю лиш для тих огненних хвиль і переходжу для них муки нудьги і понурих прочувань. І все та цікавість: яка хвиля прийде? що нового принесе? — додавала сили і полекші. Чим иншим жити самотникові? Се одиноке вдоволеннє, яке життє може дати. Хто пізнав світ і має жити, шукає в собі нового світа. На творенню опирає ся природа і триває сама про себе, байдужна на людські забаги і пристрасти.

Дружити ся, плодити діти і засуджувати їх на непевну будучину, або пасти ся кривдою ближніх, се потрафить кожний дурень. Се так вже перестаріло, що хто не годен нічо нового внести в життє, повинен піти на загладу.

Кожний твір моєї поезії — се далека случайна хвиля, що прийшла до мене і спонукала зібрати її і передати. Потім настає холод і нехить до всього.

Такий вертав я з проходу. Ішов як п'яний, як би земля важила ся підо мною.

Верзли ся всякі відтїни питань і сумнівів. Раз відповіді на них односторонні, то знов темна, попутана зложеність.

Я ляг на землю, холод успокоював мене, думки снували ся далі...

Я жив тоді ідеєю нидїння. У власнім завмиранню слїдив завмираннє всесвітнє і пив гірку отруту з налогу в ріжних мірах і все з осорогою.

Не міг навикнути до того, що давало життя.

Земле-земле, чому не видаш чоловіка. Чи сила твоя зужила ся, чи тіло не в силі помістити в собі духа.

Я висмівав і критикував кождий свій крок, кождий поступок, навіть сильнійше хвильованне груди видало ся мені смішне.

Закидав собі мимовільний наклін до питань.

Коби я вже раз відтяв ся від атавістичних примх...

А чую в собі силу, страшну силу —

Куди ж повернути її? На що здала ся вона?

Знав я тайни добра і зла, але демси судьби поставив мене на такій ниві, що як посію зло, то видасть сторицею, а посію добро, то воно заснітить ся.

А я сам нічого не ужив і ніколи не зазнав свободи. За чужі гріхи карав я сам себе. Тіло площило в блуканні річевих ділемматів, а дух в синтетичних...

Я встав і пішов до старинного, опустілого замчища. Глухим коридором зайшов я до своєї салі і ляг на камінній канапі. Бліде, літне полудне плило крізь великі вікна, довкола глухо і мертво. Я був знесилений, спокійний, суятливий дух розсіяв ся і лишив в мені безконечну пустку. Образи пересували ся лїново, не трогаючи ніякої струни. Ні жалю, ні втіхи, ні вдоволення, ні найменшого руху, чи пристрасти. Анестезія. Пригадало ся мені, що вже від довшого часу не годен я нічого читати, ні бувати з людьми. І той сірий час тягне ся як голодне літо.

Чи світ вимер для мене, чи я родив ся не в пору?

Лежав я на камені і чув під ним гріб своєї любови і дивив ся як мої незлічимі почини метали ся в агонії. Як посічене гаде з побитими тілами дітей, русалок і зелізних героїв. Розхилені уста припадали пилом, дантейська екстаза завмирала, студений камінь входив в мене і випихав мою зболілу душу. Струни пирсли, любов умерла під суспільним колесом, заздрість розвіяла ся, в малюнках стемніли ніжні світла, тла счорніли, а на них виходили появи як вічні гріхи, отруйні, розбиті як тїнь вічної суєти. Так перетворювало ся все в міру як умирала любов, а душа ставала плідна.

Не далекі літа, а багато належить вже історії і до огню, решта, се ключі лиш для моєї пам'яті.

Я губив ся у власнім лябіринті...

Несподівано потемнів світ, я схопив ся і напружив слух.

Скучне, літне полудне плило крізь вікна, довкола тишина, як би з-поконвіку не було ніякого життя.

На глухім коридорі дав ся чути той таємний шелест, якого лиш душа може почути.

Я приповз до колюмни, обхопив її обіруч, сая скрутила ся як каюта серед урагану, на порозі станула біла жінка, вперла в мене пронизливий зір вічної пропасти. Ті очи захланно пожирали все і настав хаос і мертвецька тишина.

В тій годині, як моє тіло умре, люди будуть читати мою смерть. Чи прийде їм на гадку, що я сім смертей вже перебув і щойно зачинаю жити?

Злоба попугая.

Я мав двох приятелів: пса Гектора і коника Пегаза, а одна знайома в повороті з Азії подарувала мені ще попугая.

Мене цікавило життя сего птаха.

Отсе стоїть він на одній нозі, другу витягне взад, або вперед, в бік, чи в гору понад голову, наткне ся нею на дріт клітки, чи поперечницю і повисне на тій нозі, зачепить дзюбом де-небудь по дорозі — повисне і гойдаєть ся на дзюбі, при тім заплаче, зареветь ся, проголосить простацьке слово, яке зачув крізь вікно з вуличної лайки, помішає його з рефреном або з чиймсь назвиском і вплете до того уривок з твору, який вичитував я на голос між чотирма стінами. Як давав я йому поживу, він гриз мене люто в палець. Все, що передавав голосом, творило ярку плутанину найсуперечніших звуків, без слуху, без почуття гармонії. Його нескосрдиновані рухи, необміркована, химерна і непевна вдача нагадувала осібняка, обтяженого незбірністю, в порі коли висихає йому стрижнівка.

Поява сього птаха стояла переді мною, як виложник властей мого народу, як тип безглуздої самоволі і безголова.

До полудня працював я все поза домом і лишав попугая на отвертім вікні. З-полудня бували у мене товариші і він частував нас всім, що лиш крепкого зачув з вулиці. Я повісив клітку з попугаєм за вікном, яке виходило на огород.

Гектор і Пегаз, мої два любі єства зі звіринного світа, проживали зі собою в такій приязні і любові, що

тяжко знайти її між синами одної матері. Оба виховали ся у мене, перебували все разом, бавили ся в перегони, а хоча мій покій був на поверсі, то Пегаз з-малку навчив ся ступати по сходах плавно і косорно як дівчина. Оба відвідували мене досвіта в ліжку, будили на прогульку в лісок, прашали на добраніч.

З Гектором була така історія. Шибеники збиткували псея, я забрав його, заніс в хату і поклав на ліжку. Шукало живо за теплим кутиком, втулило ся під покривалом, прижмурило очі, опісля втворило їх, гляділо хвилю на мене і заснуло зітхнувши, як немовля без матері.

З того псеяти виховав я товариша. Невірних людей видаємо і чуємо про них, про невірного пса не згадує історія. Взагалі більше було добрих і гарних псів, ніж царів.

Гекторові вільно було піти і пристати до кого иншого, але він навіть не пробував покидати мене і так проживали ми без слів і без брехні.

Пегаза дарувала мені моя ньенька лошатком. Карий як галка, пильнує бувало, коли смуток похилить мене. Приходить тоді, тулить свою теплу голову до мого лица, скубе за ухо, нашіптує віддихом про розлогий степ і розраджує очайдушним голосом, як би словами промовляв, як би сміяв ся з усього:

— Кинь лихом об землю, ги-ги-ги! Ги-ги-ги!...

Одної неділі перед полуднем бажав я бути сам і висунув ся на огород, щоб скупити думки. Я проходжував ся пісковими стежками між кущами, затоплений в трудній проблемі, коли по часі вчув свій власний голос. Я глянув в сторону мого дому і вже думав, що се мені тільки так видало ся, аж нараз чую в друге свій голос:

— Ге-е-ектор! Пе-е-газ!

Се кликав бісовий попугай в клітці з огорода і в ту мить я увидів як Гектор всім розгоном вискочив крізь вікно з поверха і впав стрімголов на брук подвіря, а за ним Пегаз, але мав ще на стільки ваги,

що задержав ся задними ногами, лиш передні сповзли по мурі.

Гектор не жив, Пегаз покалічив ся, але по часі виздоровів. Він дуже тужив за Гектором. Раз ляг в ріку і хотів втопити ся й я ледви вратував його. По році став він спокійний, але веселий не був вже ніколи.

Краса Ліми Гельмер.

Підчас моєї подорожи осїв я без видимої ціли в однім середнім місті. Се стало ся з підсвідомих причин, над якими я тоді не думав; навмання здавало ся мені, що дорога і праця перетомила мене і спокій на короткий час направить мої нерви.

Я винаймив великий, ясний покій, розложив ся лише з найпотрібнішими книгами і своїм матеріялом, аби в відповідну хвилю мати всьо найважнїйше під рукою.

Зливи і тучі не переставали бушувати по цілім овиді, день-у-день висіли оловяні хмари над світом, вогкість, болото і нудьга доскулювали і прибивали мене до краю.

Було се найпоганїйше літо, такого не зятимив я в своїм життїю. Дощі і повени винищили поля, весь молодий гін, з кінцем липня панував на світі осінній настрій, з поза недалеких границь наступав ворог — голод.

Затоплений в думках над смертю молодого життя, снував ся я ранками на сніданок до малої цукорні, що була близько по другім боці вулиці.

Доволі бідна, але чиста комната зі скляними дверми і великим вікном на вулицю, запас лише найконецнїйший, молоді господарі привітні, звичайні люди. Лиця обоїх були дрібні, бліді, рухи складні, в поведеннїю були вони несміливі й скромні. Сей настрій відокремлював гостей від господарів і вязав безпосередню свободу, але я так був все зайнятий своїми думками, що не звертав на се уваги. Що-йно тепер, коли переходжу в памяти останню подїю, пригадують ся мені

блисків подробиці, що підпадали підсвідомо під мій змисл і пропадали мигом.

Одного ранку обкинув я мимохіть постать Гельмерової, коли переходила попри ляду і приглянув ся їй уважнійше. Заперла за собою скляні двері за навісою і пішла ладити каву, я тимчасом думав над нею, як природник на вид мурашки або пчоли.

Була се утла людина двацятькілька літ, — середнього росту, до тої міри оказ між дівчиною і жінкою, що коли б спитав антрополога, котрі ціхи у неї беруть верх: дівочі чи жіночі, він заперечив би на оба питання, а підчеркнув з натиском, що в сій появі видна ніжність і м'якість, властива лише жіночому полу. Се був тип того посереднього стану, який не змінюєть ся до смерти.

Вона поставила переді мною каву, станула коло ляди і дивила ся через скляні двері на вулицю.

Непомітно оглянув я її знов. Модний, косорний учіс білявого волося був повпинаний гребінцями, чорний фартушок сходив каблуковато понище колін, в такій самій лнії на зад спливала туніка мігдалової суконки. Виглядала як обтулена двома парами крил. Погрудде обтискала біла блюзка з короткими рукавами, від ліктів видніли худі, спрацьовані руки.

Привяле лице мало на одній скулі зачервонений значок як від нічного цілунку. На око було воно звичайне, міське, в виразі пробивала ся студена увага, хвилями як би змагав ся в ній страх з хоробливою жіночою лютістю.

Иншим ранком, коли чекав я на каву, був відвернений на половину від свого столика і заглибив ся тимчасом в книзі, яку приніс зі собою. Гельмерова поставила побіч мене каву, я кивнув головою, вона відповіла півголосом „Прощу“ і в ту мить відчув, як би її перелетіла іскра. Не відвертав я уваги від книжки, але запримітив боком ока, як крізь тїнь, що в другім кроці від мене ноги Гельмерової сколотили ся та зараз вона знов плавно перейшла поза ляду.

Одної неділі застав я говірливого, старого гостя з бритими вусами й одною коротшою ногою.

— А підіть, пані, нині до костела, — сказав він голосно в посвоєнім тоні.

— Не знаю, пане добродію, чи мене чоловік пустить, — відповіла вона.

— Як-то не пустить? Мусить пустити! Раз на тиждень, в неділю, належить ся вам свобода.

Мені впав під увагу її голос. Був він в mezzo-сопрановій скалі, але хрипкий, трохи яркий й як без грудей, не свій, як відгомін чужого голосу.

Її чоловік виставив голову з поза дверей, а гість з клерикальним лицем кликнув до него:

— Пане, пане, не забудьте нині пустити жінку до костела!

Гельмер всміхнув ся чемно і сказав:

— Не можна, пане добродію, нині роботи багато.

Я кинув оком на темну кухню за скляними дверми, глянув на стіни цукорні і подумав над тими мурами-клітками, в яких неволить ся молоде людське житте.

Надійшов мій знайомий і ми розвели живу розмову на якусь тему. Нараз помітив я, що Гельмерова дивить ся на мене з утаєною цікавістю, як би здивована. Знайомий нічого не завважив, лише в сам час переймив мене на слові розводив ся далі.

На другий день рано стояв я коло ляди і підчас того, коли Гельмерова відчислювала мені решту, приглядав ся байдужно марному олійному друкови на стіні. Представляв він сцену, в якій Отелльо оповідає свої пригоди, а Дездемона побіч батька, заслухана в чарівних описах.

Коли я відвернув голову від образу, стрінув ся з очима Гельмерової. Який се був погляд, — годі описати; я згорнув решту і вийшов.

Цілий день був зайнятий всякими справами, аж умучений ляг я пізно по півночі. Вранці чекала трудна, наукова праця, я силував ся заснути, але по часі пізнав, що сон втік від мене. Я засвітив, закурив папіроску і ходив по хаті. Неспокій бушував в мені, я снував ся як чоловік, в яким ділає отруя. Мене почала трясти лихорадка, я почув ся в тім самім стані, який народ називає уроками й який я не раз оглядав на селах. Се був той магнетизм ока ще з ранку, якого я доси не

стрічав, не освоїв ся з ним, а він мене пронизав так, що заки я вибіг на вулицю, почув громовинну дрож в своїм внутрі.

Тепер мав я ті очи живо перед собою. Були студені, без краски, на перший погляд без виразу, але обручки краски тіла відзначували ся різко, а з їх середини чоловічки як два сталеві дроти мірили і пронизували мене наскрізь. Була в тих очах отруя гнилі. Я не міг розв'язати, що відчувала під ту хвилю Гельмерова, коли мірила мене своїм поглядом. Найбільше промовляла до переконання невияснена, хороблива ненависть. Але за що? Що я тій жінці злого зробив? Може моя поява пригадувала когось іншого, що заподіяв їй колись яке лихо?...

Я не спав до досвітку і постановив не заходити більше до тої цукорні. Моя постанова мала ще і ту причину, що звичайно в тій порі, коли я там снідав, не було більше нікого. На всякий спосіб Гельмерова показала ся мені як людина хора, над міру дражлива, а тепер в тісних условинах праці, серед вогких, темних мурів така людина справді бідна, як помята квітка. Ні втіхи ні роскоші негодна вона переймити здорово, лише хиба під деяку хвилю і то в хоробливий спосіб. Роздягнути її, положити на піску, нехай вигріває ся як ящірка на сонці, а хтось вибраний нехай посуває пальцями по її хребті аж до п'ят. Се возведе в ній кров і збудить іскри здоровля.

В кілька днів потім вертав я з раннього проходу і тепер моя постанова видала ся без підстави. Мені жаль стало бідної жінки, при тім, хто знає, може я сам був хорий і може то всьо, що набилило ся недавньої ночі, призрак хорої уяви?

Без надумки зайшов я в цукорню, повісив капелюх, з кухні вийшла Гельмерова, ми звитали ся звичайним „Добрийдень“, спитала стереотипно: „Кави?“, я відповів: „Так“ і сів коло столика. Нині видала ся мені веселійша, мала трохи розширені ніздрі, видно, вдихувала ясний ранок, але під очима була примучена, як би зле ніч переспала. Щось так як зі мною оноді...

Я зачав переглядати газету, за кілька хвиль опинила ся коло мене кава.

— Дати пану добродієви склепову булку?

Я відхилив голову від газети.

— А домашньої нема?

— Є, є...

Я опановував здивованне. „Що з нею діє ся?“ — думаю. „Таж цілий місяць брав лише домашню“. Глянув в бік поза ляду, як вона краяла булку домашнього печива.

— Може, — питаю, — свіжа і вам шкода її розпочинати тепер?

— Але-ж ні, ні, вона вже надпочата.

Чудасія...

Я махнув живо сніданок, станув коло ляди, виймав з кармана більший гріш і чекав.

— Кава й одна булка?

— Так, — відповів я не дивлячи ся на неї.

Вона висунула шуфляду і перечеислювала гроші, я глянув знов на сцену Отелля і думав про Гельмерову. „Се ограничена, або крайно нездорова людина...“

Моя увага скупила ся на Дездемоні.

В тій хвилі зайшла отся подія. До мене дійшов чужий, здавлений голос як би з під ляди і прошиб мене на місци так, що не в силі був відвернути ся, лише станув як скаменілий.

— А що, гарна, гарна? — питав той несамовитий, отруйний голос, якого я не чував від віку.

— Байдуже мені, — відповів я і глянув на Гельмерову.

Передо мною як би инша жінка воскресла. Божевільні очи прошивали мене стрілами з підлоба, лице посиніло, скакало, зуби дзвонили, шалений гнів і ненависть вдарили на мене здушеним, горляним голосом.

— Ге-ге, ви, ти, ви всі!

Я подав ся в зад і в ту мить Гельмеровій скорчили ся пальці, вона кинула ся до мене і грянула на землю. Повалила склянну поличку з тарілками і тїсточками.

На звук розбитого скла надбіг її чоловік. Побілів, але поводив ся спокійно, як би був приготовлений на ту подію.

Голова жінки відкидала ся горіниць в корчах чим раз лагіднішим ритмом, тіло хвилювало сипкими судорогами, на лици виступила невидана, рожева ясність такої божественної екстази і непорочної краси, як се лиш уявити собі можна у святих дівиць.

Я тремтів з одушевлення і заки чоловік рушив ся, я підіймив її.

Він ішов наперед, втворив двері до бічної комнати і тут уложили ми її на софу.

Я сів коло неї і гладив горячу головку. По часі втворила очи і дивила ся з солодким усміхом на мене і на чоловіка.

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И 36747

Вечерниці Романа Ничаєнка.

I.

Неділя вставала з хмари. З хати вийшла мрія. На воротах привітала її ластівка, в садку зазуля. Вулицею линув спокій, обіймив мрію і став оповідати казку, а вона леліяла тиху співанку.

Роман Ничаєнко спер ся на вікно, слухав казки і пісні і не знав, відки вона — з серця, чи з предко-вічної давнини.

Благовісне сонце плило в світлицю, цілувало задуманого Шевченка і вязало струни до його грудей.

Музика ходив по хаті.

Нечайно перервав тишину шум крилець — на вікно прилетіла біла голубка.

Заглядала до пареня, а він дивувався.

— Чия туга прислала тебе, ясна вістунко, в ранці-рано до мене в гості?

Чи від живих, чи може давна, мертва прилинула ти до мене?

Всі ви однаково мірили вічність суєтою днів і ночей...

Всі однаково розбили тайну святої тиші гомоном марного слова...

Всі однаково за життя померли і не воскреснете ніколи...

Голубка стала неспокійна, лопотіла пальчиками, шумотіла кінцями крил по варцабі, як вітер листами старої книги, обертала головку і дивилася коралевим оком на Ничаєнка, як би бажала сповістити йому чинюся душу.

Неспокій білого вістунка пригадав юнакови оден

сон. Ген-то на досвітках надходить він з по-за угла, а Гануся Стефанівна сидить смутна на приспі. Бере його на коліна і каже: „Так, так, будемо вмірати“... Він вдивив ся в її очі, з по-за другого угла надходять люде, а вона мовить: „Нехай бачуть, що мені по людях“...

Вчарований призраком, пішов того дня в ранці до Ганусі і з глибокої вдячності обома долонями вітав її ручку. Здивувала ся і спитала: „Ти похвалюєш мене за щось?“ — „Ні“, — відповів Ничаєнко.

Тепер снував ся задуманий по світлиці, а його думки переплітали образи споминів.

Всяка краса мертва, як би артист, поет не підіймив її в гору.

Ничаєнко сів в куті так, що міг лише крізь половину вікна дивити ся в далекий краєвид долин і берегів, в ту сторону, де проживала Гануся. Притягнув її духом до себе і почував в собі дві струни: що важнійша, тремтіла величею достойної, божественної поваги, а в другій була бадьора хімера, дрочити ся з дівчиною. В голубім просторі сих тонів його душа промовляла без слів.

— Бачиш, мені байдуже, чи се по твоїй волі, чи ні... Краса і правда високо в облаках над людськими головами і мало кого на землі дотикає білим крилом, але для гарних душ вона все на яві, як одинока, найсолодша відрода в сім смутнім життю. Я знаю терпінне і тому та ідея для мене одинокий скарб. По-за тим все, що витворили люде і все, чим мене дотикають — смішне. Люблю стояти в тіни людських осудів, сам нарочно відстрашую їх від себе, аби забезпечити собі спокій, волю і непорочність духа.

А тепер я до тебе.

Ми не стоїмо в ніякій залежності. Нема між нами приятні, вона тут непотрібна, а про знайомість нема що говорити. Се гарне становище подобаєть ся мені як всяка проява свободи. Ти в моїх очах раз цвіт, то знов дитина, по-за тим я з рожею в руці, зі спертим ліктем на коліні, з погідним усміхом дивлю ся в далекий світ. По-за міру дня, понад людські голови...

Але як цвіт, як поява людини серед сірого муравлища, як непорочна душа — ти для мене не байдужна.

І мене зовсім не обходить, чи тобі сього треба, чи ні, чи ти про се знаєш, чи ні, — мене се зовсім не обходить — у мене на меті лиш ідея, не твоя людська подоба, не тіло. Можеш вийти заміж, можеш лютувати на мене; мене се не займає — я в урочистих хвилях глибокого, творчого смутку маю тебе все на колінах, як білу рожу, як голуба, як дитину, задивлений в далекий світ... Се мені вільно і ти не заборониш мені робити з тобою все, що найкраще, найвище, так щоб моя туга падала діамантами сліз на тебе і вбирала, як русалку, як дитину моєї душі.

II.

З полудня взяв скрипку і пустив ся межею серед нив. З концерта пільних коників добував ся яркий скрипіт одніської саранчі. Ничаєнко наблизив ся до неї, спостеріг її на стеблі і приглядав ся, як вона миготала крильцями. Сонним рухом підставив руку до стебла. Показна комаха затихла, перекинула ся гориниць на стеблі, гляділа на руку, доторкала її довгими ріжками, потім скочила на палець і зачала грати.

Юнак зійшов в лісову прогалину, що тягнула ся по-при село, сів над берегом плеса і поклав скрипку на траву.

Було тут спокійно і затишно. Давню, лісову дологу покрила ясно-зелена трава як стрижений килим.

Ничаєнко сидів непорушно. На його плече прилетів великий, писаний мотиль. Підсував ся в гору, мінив крильцями до сонця, виліз на шию, лоскотав легенько ніжками і вусиками, потім виліз на капелюх.

Зіле і трави пишали ся довкола.

— З одної землі і з одного сонця всяке зіле; одно гоїть, инше троїть. І люде так як ті зела, трави, дерева і звіри.

Похилив ся над плесом і заглядав в своє обличчя. Було біле як сніг, очи глибокі, чорні. Сам перед собою видав ся дивний, чужий. А преці тут у воднім

зеркалі ніхто інший, тільки він сам... Соколиним зором пронизував свою душу, аж примлів як наврочений і сонна безвість обгорнула його. Затремтів з жаху і прокинув ся.

Поклав капелюх на траву і ліг горілиць. Земля і трава холодила його. Сягнув рукою перед себе і взяв скрипку. Гладив нею розпалене чоло і тулив до лиця. Постукував одним пальцем в верхню грудницю, іншими скоботав легенько струни і прислухував ся дивним гомонам.

Отсе шумить буря, грає водопад. Чути гомін со- лодкої розмови, шепіть весняних листків, людський гамір як підчас пожегу, стогін породілі, квиль немов- ляти, діточий лепет, тремтить весільна пісня і читаний молебен за упокій душі.

В груди Ничаєнка втихомирила ся буря, він встав і пішов в свою путь.

Плавним, юнацьким рухом прямував через запуст, пропадав серед ліщини, аж опинив ся на сіножати. На горі білили ся хати між садами. Сонце зайшло за ліс, дівтора заганяла товар і гомоніла по селі.

Вечір молодого літа стелив ся довкола.

Музика ішов через темний сад. З обійстя долітав до нього гутір, сміх дівчат, тиха співанка.

»Коло керниці дві молодиці тай ще хтось, тай ще хтось — Обіймали сі, цілували сі, тай ще щось, тай ще щось!«

Переступив перелаз і вплинув на обійсте.

Як раз повечеряли. молодь виринала на тік і об- ступила музику. Дівчата торгали за рукав, випитували, де так забарив ся, хлопці оглядали його капелюх і пробували на своїх головах.

Під грушею дві лавки. На низшій сидів цимбалі- стий і ладив свій струмент. Його обступили дівтаки. Цимбали гуділи як рій пчіл, як гомін підгірських дзвонів, що замирає в воздухах серед столітніх лип.

— Устань, грибе, хай кобзар сяде! — сказав па- рубок до підростка, що забрав місце музиці.

Ничаєнко зачав строїти скрипку.

Дівчата і хлопці в вишиваних камізолях з білого і чорного сіракового сукна, поставали гуртками, поспиравшись один одному на плече, чи обіймивши за шию. Пахуча спадь злітала краплями з дерев на голови і лиця.

Дівчата мали дві коси довкола голови, підтяте волосє коло уха, коралі, пацьорки і політички на шиях, уставки на раменах.

Хлопці мали довге волосє на потилицю, підтяте на чолі і вишивані пазухи.

Дівчата опоясані крайками, в червоних спідницях і фартушках в квітки, парубки в широких, писаних ремєнях і з дзьобенками через плече.

Газди сиділи, хто на довгій лавці під коморою, хто на ковбанах і кругляках на дривітні, хто на вориню, а жінота і діти на приспі.

Музика бадьорими вибаганками зачинав розмову зі скрипкою, цимбали добігали її металевими гомонами.

— Скобоче під колїнами, — сказав оден з парубків.

Дівчата захохотали.

Посипала ся „дрібненька“. Мотиви виходили в двох половинах, з тих другі повторювали ся коротким, розважливим речітатівом і втвирали поле під розвій нових мельодій.

Старий газда, що сидів на лаві під коморою, похилений на колїна, з люлькою в зубах і дрімав доси, зісунув ся нараз з лавки і пішов в присіди.

Груба сваха взяла ся під боки і подріботїла навколо старого.

Залунав сміх, дівчата і парубки розбили ся на пари і вмить по обійстю як би вітер квітками посїяв, рівно довкола.

Парубки приспівували по черзі.

»Ой піду я на Майдан тай вітну осіку,

Тай віплету личаки, піду на музику!«

»Гуляймо си братя милі, гуляймо, гуляймо,

Завтра рано із досвітка до праці вставаймо!«

»Неділеньку божу, божу треба освітити,

Як не будем танцювати, не схочем робити!«

»А мій тато старесенький як голуб сивенький,
Казав мені: гуляй, сину, поки-с молоденький!«

»Ей, гуляймо, хлопці, браті, гуляймо, гуляймо,
З цього села за границю дівчини не даймо!«

»Я гуляю, я гуляю, нічого не знаю,
Для мене сі буки ломлять з зеленого гаю!«

Парубоцтво розохотило ся, спів ішов на перейми.

»Ой з легенька, музиченьки, з легенька, з легенька,
Бо то моя дівчинонька на ніжки слабенька!«

»Ходи, любко, танцювати, ходи, любко, швидко,
Богацька ті заступає, аби ті не видко.

Богацька ті заступає кіньми тай волами:

Ходи, любко, танцювати, з чорними бровами!«

Цимбалістий зажмури́в очі і гойдав головою в гору і в долину, як би котив гарбуз. Кучері літали довкола голови, як би їх вітер розвівав. Підтупцював правою ногою до такту, руки на память орудували пальцятками. В ряди-годи похилював голову аж до струн і снував молодечі сни, слухав гомону приспаних споминів, старих забутих пісень, то підіймав її в гору і грав і рухав ся цілий далі як при ткацькім варстаті, а необачна молодь приспівувала.

»Ой скрипочки красно грають, а цимбали бам, бам,
Ходи, ходи, мій миленький, я тобі щось дам, дам!«

»Зажури́в ся цимбалістий, що нема що їсти,
А він сів си коло лави, довбає цимбали!«

Ничаєнко похилив голову на скрипку, відвернув лице, потупив очі по-за плече і входив в свою душу.

Промітні тони розвивали ся в акорди сопівки і піддавали молодятм новий настрій. Пісня родила ся і гинула.

»Та най би тут скрипки грали, а цимбали били,
То би моє сумне серце не розвеселили!«

На се обізвав ся инший голос:

»А скрипочки з ялиночки, цимбалоньки з бука,
Як заграє, на серденьку тяженька розпука!«

»Ой бо тота сопілочка жалібненько грає,
Хто любови не зазнає, той жалю не має!«

»Сопілочко яворова, то-с ся поколола,
Ой то-с нераз вігравала коло оборога!«
»Ой піду я у лісочок, заграю в листочок,
Буде милий пізнавати, чий то голосочок!«

Скрипка давала лише верх до танцю, а до душі промовляла душею. Тони ішли хрестиками як червона заполоч на вишивках. Парубоцтво затихло, скрипка не грала вже на ухо, тільки на крові і володіла до своєї волі і вподоби.

В лиці Ничаєнка замерз спокій, темне волосє опало на плечі, голова Антіноя. Кучерявий жмуток зісунув ся на лице, музика відмахнув його головою і повів оком довкола. Одним позирком оглянув все, став білий як мarmor, нараз його око запалило ся, в лиці задрожав усміх як марево над полем, з груди добув ся стогін. Се стало ся в одну мить, лице покрило ся камінним спокоєм, він вдивив ся знов перед себе, в свою душу і добував з неї нові, зачаровані скарби.

Одна пара вибила ся з таночного гурту і пішла садом.

Виринули на леваді в світлі місяця. Вона як струнка берізка, він як молодий явір. Обіймив її за шию, вона склонила головку на його рамя. Сіли за горбком між корчами і притулили ся головами як діти: Гомін музики зачарованою хвилиєю обіймав їх серце. Їй нагадало ся сирітство, йому недалеко бранка.

Шепотіла як весняний листок за жальними тонами музики:

— Вмерли тато, вмерли мама,
Лишили маєток —
Лишили ми, стару кітку
І двоє котеток...

Він обняв її. Дівоча грудь як виточений, білий голуб мала в собі тепло молодої крові і цілющий холод лілеї, а під нею било ся серце. Грудь вливала в його душу відраду і забуттє...

Два парубки не танцювали, Павло Дубина і Данило Лебедь.

Обидва мали тут одну дівчину на оці. Не була найкраща, але притягала їх. Чому вони пропадали за нею, самі не вміли би сказати.

От, вона тепер в танці. Оба приглядають ся з окрема: Дубина від комори, Лебедь з по-за гурту на вориню. Одарка саме така собі по середині. Ні висока, ні низька, ні гарна, ні бридка, ні засадна, ні утла, ні богата, ні бідна.

Ясна коса, голубе око, спокійна, трохи закрита вдача, солодкий голос в розмові, а головно таке біленьке тіло, як мало у котрої дівчини.

Дрібно іде вона в танці, трохи похилена голова, а шия, личко і руки як весняний цвіт.

Спідниця на ній пристає, тіло рухаєть ся і сипле вогонь у груди парубків.

Дубина затис кулак, їсть її очима, Лебедь глядить на неї задумчиво, розважає свою бідноту і чує як дівчина за кожним рухом забирає йому душу і лишає там грань.

З дівчат одна лише не танцювала. Сиділа осторонь від гуртів, не мала на собі вишивок, звичайна біла сорочка, на шії синя стяжка, жалоба по братіку, що впав від жандармських багнетів на виборах.

Її подовге личко було спокійне, очі — дві фіялки на сталевій плиті, задивлені по-над людські голови, долом підзначували їх легенько білка. Була вона тут лише тілом, а душею мандрувала далеко, як туга по небі... Правдиву, щирю красу, мало хто добачає.

Ничаєнко незаметно поглядав на неї.

Була се Гануся Стефанівна.

Музика затих, помучена молодь розсипала ся по вулиці, садах і огородах.

Дубина побачив, як Одарка дивила ся на Ничаєнка, то на Лебеда і пішла.

Він приступив до музики з призрим усміхом.

— Ге, штукар з тебе, брате!... Знаєш ся... Не дурно люде то то... Кому скрипку, рахувати, лише в руки... то вона відтак не домовляє...

Музика подивився студено.

— Пильнуй своєї долі; я бачу, що у тебе язик не то-то...

Дубина оглянувся, нараз пригадав собі щось і пішов хитким кроком в сад.

Між шопою і плотом стрінув ся око в око з Данилом.

— Тут ти мені в руки попався!

Схватив його за сорочку під горлом.

— За мою дівкою лазиш!

— Дівка і коршма вільна для кожного! — крикнув Лебедь і заки Дубина спостерігся, той вихопив йому з ременя брусок, кинув в свою хустину і свиснув по-при голову.

Дубина відскочив, Лебедь стояв блідий і тремтів.

— Тут би тобі й амінь! Я не знаю жартів, але не роблю з життя газети, так як ти, окаянна душе!

Дубина звисив патлату голову, забочився, білка набігли кровю, крутив лобом як розлючений бик і щидив крізь зуби:

— Ех, брате Данилку, ми ще зміримося...

— Не журюся, кого з нас борше столяр змірить, але як лев хибить добичу, то другий раз по неї не вертає. Так робить лише вовк і кіт... А тимчасом мій танець з Одаркою буде перший.

Дубина натискав на слово:

— Не-е буде!

— Буде!

— Побачимо, — сказав Павло і пустився до гурту парубків, що стояли на обійстю.

Лебедь пішов на леваду.

Одарка очікувала Романа, а тут з'явився Данило.

— Пустити, бо крикну!

— Тихо, бо вбю!

— Закличу Павла!

— Най дякує Богу, що живий!

Тиха квиль дівчини нагадувала плач скрипки, що гомонів ще в ухах...

На обійстю парубоцтво подавало ліктями гасло і моргало потайно в той бік за Павлом Дубиною. Се йшло мовчки, блиском, як електрика.

Музика вдер чортівського козака.

— Каже, що поставить три гарці горівки...

— Способом хоче купити нас, штукою ратувати честь.

— Така правда лише між панами і жидами; до нас вона ще боле не прийшла.

— Хлопці, ми всі за Данилом...

Микитин Олекса поглядав на Данила і Павла і сказав півголосом до товариша:

— У сього серце на лиці, а той свою душу під утори сховав.

Взяв плиту зі стежки і поставив на боці. Робив се так, аби бачили всі побратими.

— Може придасть ся на що...

— Онде гідний колик в плоті, — бомкнув инший. — Лише раз, а добре... Два рази не гати, бо за се кримінал...

— Мо'ня, хло', ти чо' там вередуєш як баба!?

— Не стріляй поки вовк за лісом.

— Або стріляй, то втече...

— Буде нині кров і — сльози...

— Кров — огонь, а сльози — світло...

Дубина взяв ся під боки і крикнув:

— Хлопці, хто зі мною, най пє!

Гурти стояли як скаменілий ліс.

— Стережи ся сих вечерниць, як мати тебе від огню стерегла!...

Газди взяли Павла на бік між себе.

Данило зачав танець з Одаркою, за ним пішли инші.

Потім обіймив Романа за шию, словами промовляв:

— Братіку мій, приятелю сердешний, ти над усіх!

Ничаєнко перестав грати і приступив до Ганусі.

— Що зорі віщують?

— Коротке слово в серце трафляє. Доля близько, лиш гадка далеко.

— Прихили думку і долю близько.

Глянула на него, він заслухав ся в її голос, задивив ся в її очі і мовив:

— Чи ти сеї ночі русалкою в дунай-море вдивляла ся? Твої очі — глибинь неба в свято весни. Твоє личко — біла лілея, що впиваєть ся сонцем. Як світ дотикає твоєї душі, розцвітає в нїм рожа ранньої зорі. Твій рух — серна серед лісової тишини, ритм молодості, філя серед вічності. Твій голос — спів ручаю, над яким нахилують ся заслухані лебеді і русалки...

Встав я нині раненько — сон казку вів за рученьку, від тебе біла голубка прилинула до мене в гості...

Дівчина похилила головку і шептала:

— Те, що ти бачив на яві, я оглядала у сні...

Ничаєнко перебігав лівими пальцями по струнах, правим, великим зачіпав їх. Тони сипали ся і падали як жемчуги в зачаровану глибинь.

Зачав грати.

Біль, скарга, плач і стогін поневоленого народа лягав на хмари, гуркотів громом, аж земля дрожала, світ двиготів і здержав ся на своїй осі, мороз пробігав мурашками, а Ничаєнко вдивив ся в свою душу, збирав сльози і розвивав лавами акордів аж під небо, сипав у правіки, то сїяв і стелив їх жемчугами в будуччину.

Була се арія, яку годі зловити, зтямити. Добувала ся з під землі, з душі поневоленого народа, підіймала ся великанською аркадою веселки й опадала другим крилом як лілейний міст нового досвітка.

Старі газди задумали ся і стало так тихо, що чути було здержаний віддих і стук серця, було чути як позасвітні божественні тони рухали листками дерев довкола обійстя.

Дитина пригорнула ся до матері. Хтось скинув капелюх, за ним всі відкрили чола і похилили голови як в святині, лиш від часу до часу долїтав за

глибоким гомоном скрипки здавлений стогін з груди чоловіка.

Могучим акордом заокруглив музика імпровізацію і блідий, обезсилений пішов хитким кроком.

Станув на березі за прогалиною й оглянув ся.

По тім боці стояла дівчина. Пращав її капелюхом, вона кланяла ся йому в пояс і махала рукавом як білим крилом.

С ф і н к с .

І.

Підчас вакацій любив я перекинути стрільбу через плече і торбу з запасами і пропасти з дому на кілька діб в глухих, диких нетрях. Мати бувало докоряла жартом :

— Ходить біда по-ночі тай шукає немочи.

Не тягнули мене ліси, щоби вбивати звірину, але принаджували мою душу своїми казочними чарами. Найбільше любив я слідити духа пустар і життє всякої звірини.

Раз так у пізну, хмарну ніч лежав я в захисті коло ватри і зачув серед вивертів і зломів легкий тріск ріща. Сонно вгадував, щоби се могло бути — раз вдавало воно мені на серну, то знов на чоловіка. Так, але відки й який чоловік в сю пору і в таким далекім, недоступнім місци міг заблукати? Тріск тимчасом зближав ся, врешті на кілька кроків зачув я шелест між малинником, темна постать виринала чим раз виразнійше й як би з острахом підходила до мене. Я лежав непорушно і глядів перед себе. Непоказний чоловік в темнім одязі, обталапаний і поваляний глиною, приволік ся блище, обкинув мене байдужним оком і станув коло ватри. Обсушував на собі одежу, грів руки і не звертав на мене уваги. Зпершу думав я, що то так зв. „лупій“, який ходить з рубачами дерти кору в смерекових лісах, але приглянув ся йому уважнійше і пізнав, що се зовсім инший чоловік. Руки у него були дрібні, чисті, одежа скромна, але характеристична, в торбі на плечах визначували ся предмети в роді знярядів до наукових дослідів. Він обертав ся до ватри,

затирав легко руки, докинув з купи суху гиляку, вкінці сів напроти мене і потупив очи в полум'ю. Сидів неподвижно і за весь час рушив ся лиш стілько, що посував пальцями по чолі і стягнув капелюх в долину. Той дрібний відрух відкрив мені одну познаку і вона відновила мені неясний спомин. Незамітна дрібниця: синій знак впоперек чола, що мигнув перед хвилию перед моїми сонними очима, запав мені так в душу, що я вже мав підіймати ся і зачати зі своїм гостем розмову, але його непорушна, гієратична постава здержала мене, я не міг розбивати його важкої задуми, тільки розгадував, де се було, коли й як?

Так, се діяло ся давно. Я міг мати тоді сім літ.

Одного вечера побіг темним коридором, врешті станув і навмання взяв за клямку дверей, вони як би притягнули мене. Втвираю — в салі сидить пан в чорнім одязі, сніжний ковнір довкола шиї. В салі ясно — пан переглядає папері і книги. Я дивлю ся в него — мій батько — не мій. Мій батько селянин, вертає тепер з плугом домів... Над високим чолом вінець темного волося, ясність світить з лица. Глибокими, лагідними очима з під густих, чорних бров глядить той чоловік на мене. Притягає глибиною духового спокою. Я приступив і питаю:

— Чому у тебе синій обруч посеред чола?

Він гладить мене і хитає в задумі головою.

Так, се той самий чоловік з диточого спомину, тільки старший тепер. Дивна стріча. Хто се може бути?

Він прижмурих очи, але не дрімав, його душа була чуйна.

Я задивив ся в ватру і згодом вчув голос, від якого вся кров збігла мені до серця. Не був се звичайний, людський голос, але нечувана мельодія терпіння, пісня далекого, відлюдного скитальця, що давно покинув і забув людську мову. Не годен я передати тої сили писаним словом, ось лише її марний відблиск:

„Пекло життя страшнійше, ніж пекло смерти — те, що ми в пробудженню бачимо мигом крізь шкалубину правди — тяжше, ніж мука вічності“.

Дрож проймила мене від тих слів, мій гість повів оком по мині, я бачив ще тільки, як він тремтів в лихорадці і переживав на ново несамовиті, злочинні події і пекольну муку, врешті світ сколотив ся мені в очах і я впав оmlілий гориниць.

Досвіта прокинув ся я з тяжкого сну, таємного гостя вже не було, ватра спопеліла, тільки в душі остав спомин глибокого стогону з далечини.

II.

Житте і працю кристалізував я все на свій окремиий лад.

Перечитуючи заграничні часописи, попав я протягом літ на одну цікаву прояву. Отсе в зовсім незамітних місцях, у відрубних і маловідомих органах стрінув я твори вправді під ріжними прибраними іменами, які мали в собі духа одного і того самого автора. Головно зацікавив мене багатий досвід поета та його виїмкова науково-психольогічна глибина. Дійшло врешті до того, що творчість невідомого мистця зробила переворот в науково-артистичних поглядах і вивела на тім поли багато голосних назвиск, тільки їх властивий батько остав далі в тайні.

Годі описати мого дива, коли я вичитав раз поему під наглядно штучним псевдонімом, де був представлений образ нашої стрічі при ватрі, а в іншим, дуже далекім тижневнику стрінув ся з поемою під іншим іменем про короля-скитальця зі знаком від важкої корони.

Минуло знов кілька літ, я вибрав ся на чужину і по дорозі станув в одній історичній, гірській місцевости. Була се гарна, затишна околиця й я задумав провести тут якийсь час для втихомирення душі.

Вчасними ранками вибирав ся відлюдною стежкою в ліс за містечком.

Був тут старий двір і він цікавив мене. Стояв пустою і подобав на захист для тих, що пережили ся серед світового гамору і великоміської юрби та шукали тут полекші.

Раз зайшов я на велике, пусте подвіре, доглянув на кінці крила вхід під дашком як до монастиря і потягнув за ручку старого дзвінка. Заскрипів заржавілий дріт, далеко в коридорі загомонів дзвінок, по кількох хвилях вчув я рип дверей, стук деревлянних капців і старечий кашель.

На зустріч мені вийшов похилений дідуган, усміхався і що хвилі клонив головою. Я спитав, хто тут живе, він всміхався далі і здіймав в одно капелюх. Я крикнув йому в ухо, він порозумів і відповів, що крім него і старої невістки, вдови, не мешкає тут ніхто, тільки часом раз на кілька літ приїздить якийсь пан і перебуває тут пару тижнів. Саме в сім часі надієся старий приїзду того пана.

В кілька днів потім переходив я знов біля сего двора. Було се на провесні, сніг лежав ще на корчах, смереки махали тіннями в глиб старих покоїв, в однім вікні увидів я при столі старого чоловіка в плащи і капелюсі, насуненім на чоло. Переглядав папері, о скільки міг я добачити, були се рукописи.

Як вернув я на свою квартиру, почала непокоїти мене думка, що старий чоловік, як зявився, так само може шезнути нечаяно. Передовсім тягнула мене до него моя власна самота. На другий день зайшов я до двора. Блукав сутінним, довгим коридором, не міг зміркувати, котрі двері ведуть до дивного чоловіка і взяв стукати по черзі від одних до других. Серед тишини і тінний мурів відповідали комнати на мій стук порожнім гомоном, я стратив вже надію на успіх моїх відвідин, аж врешті вчув з поза одних дверей рух. По хвилі скреготнув ключ, двері відчинилися, напроти станув старий чоловік. Дивився на мене студеним, допитливим оком понад окуляри, відтак відступився трохи на бік і рухом руки попросив мене до середини. Відложив окуляри на папері, станув в капелюсі і втертій пелерині і чекав на моє слово. Худошцава постане зі стріпахатим, обвислим вусом.

— Вибачайте, — повідаю, — як видите, я також відлетів від комедій сего міра і вас не безспокоїв би тепер, але вража природа має невилічимий вплив на мене тай, от,

нині, в ту сіру пору провесни — тут вказав я рукою крізь вікно на темне небо — придавила тягаром своїх хмар, що ради собі дати не можу і тому заходжу на хвилю до вас в тій надії, що відведу свою душу, а може й вам розірву трохи нудьгу.

— Гарно! — відповів старий, — тільки простіть, що не здіймаю капелюха — се вже така моя звичка від давніх літ.

Показав мені місце на бічній фотели, сам сів при великій столі, закиданім паперами і книгами.

Задумав ся, я помітив, що його темний зір, справлений в мій бік, не видить мене, лише вдивлений в далекий світ.

— Ви не критик? — спитав він спокійно.

— Ні.

— То ще краще. Я так і розпізнав. Не питаю тому, щоби не терпів критики, але волю творчість.

При тих словах впала мені одна ідея. Я переміг своє счудованне і почав говорити півголосом.

— Даруйте, добродію, ви певно той, а той...

— Може бути, — відповів старий.

— Чи знаєте, що ваші твори викликали переворот й отворили новий шлях для молодого покоління, а вашу особу мають за пропавшу в подорожі до Африки?

— І се буває на світі, хоч не маю часу займатися всім, що там діє ся. Життя за коротке, як самі певно знаєте, а коли-б чоловік заблудив в ту гущавину, що про него плещуть, то не вийшов би з неї ніколи. Коли воно дійсно так зі мною, то не забувайте, що і скалозубі вороги певно мусять бути, инакше не стало би рівної ваги, яка відвічно як фізичне правило панує у всьому.

Тут старий відложив капелюх на стіл.

Ясність біла з його прегарного чола. Достойне терпінне сяйвом окружає голову. Я вдивив ся в обличчя мого господаря і попав в захват.

Серед чола йшов синій знак.

Я встав і кликнув з одушевленнем:

— Тямите нашу ніч при ватрі?

Він усміхнув ся.

— Там далеко в вашім краю?

Ми звитали ся сердечно як старі приятелі.

Серед духового пиру прохав він мене, щоби я далі заховав його в тайні перед світом і людською цікавістю.

— Спокою ради, якого мені до смерти все буде треба до розсліду нових прояв. Не нарікаю на людей, вони що вміли і мали, те дали мені. Я творив їх навіть кращих, ніж були вони з природи, але нині не маю часу бавити ся ними. Наше звання найтяще. Жаден артист не переживає стільки, що письменник. Лепський брат з нашої парафії мусить орудувати наукою і всіми галузями штуки, инакше його твір вийде — друкований. Ми мусимо переживати з нашими поста-тями всякі муки, злочини, втіхи і се ломить нас в буденнім життю і знеохочує до людського матеріялу. Учений орудує системою, маляр і різьбар площиною, музик сферою, актор рухом, а ми тим всім і ще чимсь більше. В мертвім слові маємо воскресити краску, плястику, тон, рух, життє, ідею і ще щось більше, і се наша тайна. Тамті всі творять хвилі життя — ми духа епох.

Між иншими сказав він ще отсе:

— Найкраща власна святиня. Кого на неї не стати, нехай не йде в комірне молити ся чужим богам, бо гіркий буде його податок. Самостійність духа найвищий скарб і тому лакомий для злодіїв і повій в критиці.

Старий мистець призадумав ся і спитав:

— До якого часу сягають ваші вісти про мене?

— Остання з перед пів року. Від тої пори переходив я багато горя і мало читав вашу пресу.

Він слухав уважно, потім сказав:

— То ви не знаєте останніх подій. Отсе шукають за мною, хтось пустив поголоску, що я живу і ладять ся вбити мене ювілеєм. Не маю нічого проти гарної волі, але ходить о мої життєві історії. Правда, се було давно... Моє слово свистало як божий бич, я пражив міщанську підлоту, та коли переконав ся, що в горі ще більші злодії — дав спокій. Але давні „прия-

телі“ не сплять. Як вмру, передам вам в завіщанню свою історію, відкрию свої тайни. Старайтеся дочекати тої хвилі, ручу вам, що не пожалуєте. Тимчасом порадьте мені, молодий товаришу і приятелю, де би мені скрити ся?

Я подав одно місто, старий встав, проходжував ся по комнаті, врешті спитав:

— Там, в тім захисті по графі Н.?

— Так.

— Глухонімиий льокай є ще там?

— Так.

— Се гарно. Спробую. Задержу ся тут ще якийсь час, відтак поїду. Лишіть мені свою постійну адресу. Будете може переїздити коли туди?

Я потакнув.

— То загляньте там вечером до мене.

Він подав мені нове прибране назвисько, я лишив свою адресу й ми розпращали ся.

III.

В кілька місяців опісля задержав ся я в умовленім місті. Вечером вибрав ся до захисту графа Н. і зазвонив. Вийшов глухонімиий, понурий слуга з сивими заличками, я написав на картці псевдонім мистця, слуга глянув на мене, зробив в воздуху хрестик пальцем і повів мене за собою.

На першім поверсі, в комнаті, обитій чорним саваном, лежала на ступенях закрита домовина, в головах блимали три свічники, з боку стояли два пани. Подобали з вигляду на співробітників часописей. По часі прийшли слуги з похоронного заведення і винесли домовину на караван. Репортери розійшли ся, я зі старим слугою віддав останню прислугу покійному до самої могили.

З важкою душею вертав я під ніч з того похорону. Так довершила ся ще одна трагедія — скінчила ся мандрівка короля на вигнання — запала навіса за поетом-самотником.

IV.

У найсильніших, вільнодумних характерів бувають не раз хвилі забобонної віри. До сумніву в останні події причинило ся головню те, що на мої запити до місця, де подав я свою постійну адресу, приходили відповіді без успіху. В таким ожиданню минуло знов кілька місяців, мене морочили знов безсонні ночі, я губив ся в здогадах, думав вже, що ціла історія розв'язала ся прозаїчно без останньої дії, як примара і се незвичайно боліло мене. На запити по відомих редакціях, діставав я лише потвердження смерти старого приятеля, стрічав некрольоги, писані на швидку руку, зі замітним, здержаним тоном, а в одній часописи стрінув увагу, що про житте того поета не дасть ся нині ще нічого сказати і хтоб поважив ся розбити хмару суперечностей, то скорше затемнив би справу, ніж розяснив її.

В сім випадку проста правда, яку я пережив і знав доси, мала для мене більше принади, ніж всі сантіментальні вісти газет.

Все-ж таки останній акт був одною з головних причин мого смутку, який почав вже був розвивати ся в духову недугу, аж несподівана, нова подія відновила мою силу.

Одного вечера вибрав ся я на бульвар в далекім, чужім місті. Чому мене саме в ту пору зібрала охота вийти на місто, до нині не можу вгадати. Знаю лише, що ніколи не люблю перечити свому підсвідомому голосови, він ніколи не обманув мене, а все дав щось нового. Але сим разом зайшла одна перешкода. По дорозі пристали до мене два принагідні знайомі і се попсувало правильну послідовність цілої події. Я хотів позбути ся їх, говорив мало, скручував навмання з одної вулиці в другу, нараз станув око в око з моім старим приятелем.

Він підіймив палець до капелюха, як би в острогу на моє поведенне, я оглянув ся за своїми обома знайомими, старий помітив, що я в товаристві і перейшов на бік, я відлучив ся від тих обох і побіг за

ним, доглянув його мигом ще раз в юрбі прохожих і в тій хвилі він пропав мені з очей як під землю.

Захват і розпука обгорнули мене. Мені видало ся, що він пішов в противнім напрямі, мав вражіннє, що станув і озирнув ся, як би чекав на мене. Я побіг за ним — нема.

Метнув ся в оден бік вулиці і в другий — по старім нї сліду.

Схвильований і змучений до краю, вернув я пізно в ночі на квартиру, ляг не роздягаючи ся і по кількох місяцях у перве заснув твердо.

Рано встав я здоровий і веселий.

Так старий поет не спочив, творить, ми ще побачимо ся нераз, його пята дія ще далеко!...

На струнах весни.

I.

Житте Стефи Мирської так уложило ся, що вона не знала, хто ним рядить: Бог, чорт, чи люди. Нічиєї руки не було видно, а її все було зле. І дома між своїми невитримана година і в світ рушити ся годі. По правді, вона сама повела би себе просто і найкраще, та в тім і лихо, що люди спинили би її. І куди не розбивала ся її безсонна болюча думка, все вдаляла в тверду скелю, у вузкий, безвихідний кут. А може се неправда — думало ся їй нераз — що долею людини кермує вища сила? Може лише сліпий припадок виводить вибрані одиниці з сірої блуканини дня, а решту її сестер засуджує на безіменну смерть у безпросвітній мірноті?... Від сеї страшної смерти за життя холонуло серце, вона притискала руки до грудей, гіркі сльози душили в горлі й котили ся рісно по личку на подушку так тихенько, без хлипу, з глибини душі, у темну, глуху ніч, як цвіти падуть з вишні, або зорі у серпневу ніч кануть в океані неба. І за тими слізоньками чула вона відраду, що плила з серця як цілюше жерело з під скелі, далекі позасвітні мельодії вколисували її спрагнену душу і голос таємної, нової мови великого, невідомого поета-скитальця, що перетопив в своїй груді терпінне людства, линув до неї на філях херувимських струн з упійним запахом рож і білої лілеї:

— Цить, дитинко. Сила духа і краса тіла творить ся в тобі. Тікай від прощави, стережи ся слабаків на приземних шляхах, на розпуттях не гляди богині-поради... Будь сама. Твій біль дасть тобі раду. Сміхом

збувай все. Любов нехай буде твоїм богом. Любов творить Бога і поборює Сатану.

Стефа чула запах своєї буйної коси і силу молодости.

Сіла на ліжку, обіймила стрункі коліна, думала спокійно і клонила головою.

— Так, так, освідомити душу, розвинути владу, утвердити характер і йти вперед відважно й витревало.

II.

Старався о неї гарний парень, Микола Ріленко, але у него було мало ґрунту і тому родичі відказали йому. Ріленко продав свою частку і поїхав у світ.

В тім часі занедужала жінка сусіда, Івана Рамовича. В хаті четверо дітей, склопотаний сусід прохав Стефу о поміч, вона взяла ся доглядати хорої Ганусі і варити дітям. По тижни Гануся вмерла. Рамович був старший, роботящий і мирний чоловік. Мав гарний маєток, а коли переболів втрату жінки, зачав старати ся о Стефу і по короводах сільської дипломатії віддали її родичі за него.

Діти ходили посоловілі і задумчиві, але вона пригорнула їх і працювала з посвятою.

Мати покійної Ганусі жила на другім кінці села і також опікувала ся сиротами. Переймала їх на вулиці, кликала до себе і навчала, що Стефа не їх мати і щоби її так не кликали. Їх мати називала ся Гануся, спочиває тепер в гробі, а се тому, що Стефа дала їй напити ся якогось з'їля, а батька причарувала і сколотила йому розум. Бабуня дуже жалувала бідних внуків-сиріт тай обділювала їх цукорками і медівничками. Вони за се ненавиділи мачохи, не слухали, помітували її працею, глумили ся з неї по кутках і радили за стодолою. Звичайно як діти.

Стефа мняла в собі жаль, але не скаржила ся, за те Іван, коли помітив її муку і непослух дітей, сварив на них, навчав, а навіть карав. За те ставали вони ще більше скриті і люті на мачоху. Він напоминав тещу,

щоби не бунтувала дітей, але вона все вміла зійти ся з ними на раду.

— Казав ваш тато, що тота відьма спокійна і працююча, але я тільки одна знаю, яку ненависть криє вона в серці. Як би могла, то підпалила би хату, аби ви тільки зчезли з її очей. Вона працює і старає ся на него і для себе і на свої діти, що їх накопичить. Він і запише її весь ґрунт, а ви підете з торбами попід чужі плоти. Але може Господонько милосерний вислухає мого жалю і згляне ся над вами бідними сиротами тай пішле таку справедливу руку, що той статок, над яким вона розбивала ся ціле літо, пустить з димом до стебла, до кришинки.

Підросток-внук, маломовний і задумчивий, ловив очима, губою й ухами слова бабуні.

Одного дня у пізну осінь Іван Рамович поїхав за дровами в ліс, а Стефа пішла в лаз оглянути стіг сїна.

З полудня вертала домів. Була на царинах, коли нараз вчула гомін і крик на другім кінці села. Полумя і дим підіймали ся стовбуром з її стодоли.

Ноги увянули, стали тяжкі як ковбани, голос замер в груди, під серцем застив біль і розпука.

Добре віщувала мати першої жінки — пішло все до стебла і кришинки. Остала тільки хата.

III.

Була сама і перечитувала лист від Миколи Ріленка.

„Незабутня Стефо!

Вже два літа, як я на чужині убиваю у важкім труді тугу за Тобою.

Осягнув багато і коби ще з пів року, верну з такими здобутками, що не стидно буде мені стати перед Тобою і Твоїми родичами.

Молю Тебе, не забувай на мене“.

Рип дверей, в хату війшов чоловік, лист випав Стефі з рук. Вона змінила ся і підіймила його живо. Чоловік помітив все, але не сказав ні слова, лиш зібрав ся в ліс.

Стефа сіла на стільчику й обирала бульбу.

Коса висікла ся, утома і смуток побілили личко і воно сяє серед сутінку хати як спомин божественного видіння в акордах забутої пісні.

За нею притулила ся до плечей найменша дитина-сирота. Вона одна-одніська любила Стефу, горнула ся до неї, кликала „мамо“ і не ходила на раду до бабуні. Вдивляла ся в Стефині очі і личко і ставала похожа до неї як рідна дитина.

Творче, весняне сонце заглядає до сіней і мече голубий сніп в хату крізь відчинені двері. Погідна тишина довкола, чути як жайворонок щебече над нивою за огородом.

В сіни ввійшов хтось тихо як тїнь.

Стефа припідняла очі і спустила їх знов, руки помертвіли на подолку.

Перед порогом зявила ся перша жінка Рамовича.

Утла, дрібна, боса, в руці клунок, велика, темна хуста накинена на голову, спливає з плечей, лице без краски, великі, темні очі глядять хорим огнем в хату.

Стоїть бідна, несмілива, навідала ся з далекого світа.

Не чує Стефа її голосу ухом, тільки душею.

— Чоловік де?

— Пішов в лїс.

— А де моя найменша дитина?

Не підводячи очей, відхилила ся Стефа на бік так, щоби Гануся увиділа головку дитини, але тут стратила пам'ять і покотила ся на землю.

IV.

Біль днями і ночами каменів у неї під серцем.

Час від часу покине вона діти і хату та йде блудом по лісах. Відтак безтямний, надлюдський зойк стане вибухати філями з грудей, врешті смертельна утома повалить її на землю. Потім вертає вона бліда, але облекшена домів і вгрібає ся далі в сіру, буденну працю і німу розпуку.

Настало свято воскресення Богочоловіка і весни.

Стефина мати допомгла їй напечи колачів і сама у себе напрацювала ся досить, щоби було чим приймати своїх і чужих. Цілий день веселили ся гості, а в ночі остали самі свої. Розказували новини зі світа, балакали про господарську всячину і радили над засівами. За-дня ніхто не лягав спочити, щоби сіно сего року не гнило, деяка чарка і склянчина перекружляла з рук до рук і тому всі були притомлені і розмова йшла пиняво.

Старий свекор курив люльку і кивав задумчиво головою.

— От, Великдень і вже далі по Велицідни. Так минає ся вік.

— А-я, — потакнув позіхаючи добродушно батько Стефи.

Оба сусіди кожного Різдва і Великодня вже кількадесять літ признавали спокійно сю сумну правду.

Старий Мирський взяв з шафи бінокль і вийшов з хати. По часі вернув і сміяв ся на голос.

— А знаєте, що за диво там на дворі тепер!?

Станув коло втвореного вікна, що виходило на огород і ліс і показував на небо.

Було на досвітках, повнолиций місяць світив ясно. Мирський показував на него.

— Дивіть, на небі оден місяць, а тут крізь ті скла видко два.

Свекор та його син брали по черзі бінокль і прикладали до очей.

Сміх і регіт лунав по хаті.

Мати Стефи сиділа зморена на кріслі, втворила дрібку очи, всміхнула ся і дрімала далі.

Зі солодкої нудьги й утоми настала урочиста тишина чування і видінь.

Стефа стояла весь час біля матери в дверях бічної комнати і дивила ся перед себе. Ніхто не звертав на неї уваги. Струнка і бліда подала взад голову, схрестила за нею руки і стояла студена, без руху.

В селі обізвала ся сопівка, її обіймав дівочий голос, обоє полинули гаєм і збудили пташачий хор.

Свекор вповів до свого сина:

— Тепер ти Іване, позбув ся вже клопоту. Відбудував stodолу, озимина як шовк, весну обробив, все в порядку.

Мати в просоню отворила повіки.

Стефа стояла непорушно в дверях як статуя, з її очей котили ся сльози.

На матір повіяв смертельний жах. Витягнула на силу руку до доньки і смотріла, чи вона жива, чи перемінила ся в камінь.

Різдвяний менюет.

Тихий вечір, ясна світлиця. Старий образ глядить спокійно в те життє, що гаморило і минуло ся як бистрий ручай в морю.

Молода жінка розстелила сніжну скатерть на столі, сіла в куті сама-одинока в думках. Сірі дні як нитки на мотовилі, життє без подій, драма без актів, довкола туман як в осени по полю. Зле самому, ще гірше між людьми... Часом така сліпа доля притулить ся до чоловіка, обмотає його й ні просвітку, ні кінця їй нема, лише йдеш як блудом серед ліса. Стямиш ся, рушиш собою як птах в клітці, покалічиш руки та йдеш далі твердою, відлюдною путею без дороговказу, без зорі перед собою.

Нудьга і неволя придавила Анну. З досади і пересердя почала снувати несамовиті думки.

В давнину було краще. Чоловік записав душу чортови і міг був хоч трохи пожити так, як бажав. Гірка свідомість, коли терпимо не по своїй волі і не за свої гріхи.

Що-ж ми властиво знаємо? Хиба тільки те, що несамовита сила веде нас на ремінци доти, аж відтанцюємо свою комедію і впадемо на якимсь жертвеннику.

Там горі плаче хтось над нами — тихо — чуєш? Ні, се наш невтишений біль, се наше серце так щемить, се відвічний скиталець: людський дух так побиває ся і плаче.

Тільки се останнє ми добре знаємо. Тут нам нічого не здаєть ся, тут проста, щира правда.

Ненависть, зависть — наш поконвічний, історичний хліб, хоч герой любови що року родить ся.

Зневірилися ми в ідеї, молодіж нехай обережно приймає безіменні кличі, не перецінюймо наших сил, щоби не станули колись над пропастею, від якої годі буде втечи.

Маємо героїв ненависти, війни, а так тяжко дочекати ся героїв любови, мира.

За вікном загув далекий гомін вітру, сніговий дух пішов в легкий танок, по Анні перебігла дрож. Притулила голову до стіни, підвела ся горілиць, очи блукали з жаром по стелі, на лиці застиг жах і гіркий усміх.

— Гей, ти, хто там є?! Ходи сюди, потанцюємо, що аж! Так, о, кругленької, дрібної!

Показувала рукою.

В сінях хтось застукав. Анна задержала віддих і наслухувала, стук повторив ся виразнійше.

Пішла в передний покій і відчинила двері. З темних сінний виглядав стрункий, худощавий мужчина в пелерині. Всміхав ся і стояв нерішений. Анна гляділа здивована на него, врешті відступила від порога і вповіла не своїм голосом:

— Прошу.

Молодий чоловік війшов за нею в покій, вона чує, як він поневільно ступає за нею і сама собі не вірить, чи се мана, чи дійсність. Станула й відвернула ся, дивний чоловік задержав той самий усміх, що передше, вклонив ся з легкою грацією і повів притишеним голосом:

— Прошу, являю ся на ваш зазив.

Анна чинила ся, що не тратить спокою і сказала:

— Мені здає ся, що я вас відкись знаю. Десь ми вже колись бачили ся.

— Дуже можливо — відповів чоловічок. — Тільки годі нам тепер під нинішну хвилю сушити собі над тим голову.

Анна схрестила руки поза лебедний карк.

— Ох, пане, артист ви, чи чорт, але добре, що навідали ся в мою самоту і скуку. Двох братів і любка стратила я на війні.

— Чув про се, — відповів чоловічок.

Скинув плащ, станув в чорнім, балевім строю і плавним вихилася підіймив одну руку в гору, а другою повів півколесом перед себе, як би мав обіймити кого в поясі.

Анна стояла хвильку нерішена, потім вибухнула уриваним сміхом, здригнула ся як від студеного продуву і позіхаючи з душі, впала в наставлені руки і пустила ся в колесо. Замерехтіли круговоротом стіни, при чотирох кутах покою танечник завертав нею зручно в такті вальса, вона подавала ся цілою вагою на його наруче, чула як в пристраснім відхилі вело її певне, пружисте, мужеське рамя, втікала від сірого дня і плила в розсяяну безконечність забуття.

Вальс перейшов в старий, граціозний менюет. Чародійні світла розпестрили ся вінцями упійних цвітів, уриваний сміх Анни переливав ся при других репрізах в шалений плач захвату.

Пересувала ся так живо, що творила мигом цілий гурт чарівних, жіночих постатей.

За углом завила метіль, двері пішли в розтвір, їней вбігли її брати і жених, взяли її в своє колесо і вона потанцювала з ними в світ.

Олень проклинає.

Від коли старий олень затамив, не було такої години, як тепер. Він знав ворога на двох ногах і того на чотириох, що шерсть на нїм як старий мох, а голос понурий, страшний в пізну, осїнну ніч, коли студений місяць глядить на землю, але такого, що тепер діяло ся, ще не бувало.

Тямить, як змалку вбили його брата. Зачала ся нагінка зі всіх боків, врешті стріл — брат як підкошений впав на колїна. Кинув ся взад, вперед, благав очима, аж тут надбїг ворог і заколов сердегу.

По тїм нещасттю брата олень став дуже обережний. Око, ніздрі, ухо все було на сторожі.

Добре виходити з ліса серед ночі на зелені ниви. Там в домівках під стріхою той ворог, що в полотняних сорочках, але він не страшний; гомонить лише, та не стріляє.

В осени, на поконеках під лісом блимають огні, дим стелить ся по царинах, хлопці гомонять, співають, сова розшибає ся і заводить по лісах.

Старий олень знає кожного птаха, всяку звір, знає, де сойка жолудь ховає, в котрїм дуплі вивїрка горїхів на зиму напратала, знає ті стежки попід корчами, куди хвостатий лис хитро снує ся і ті полянки, де заяць стрибає і той зруб, куди серна проходить, де цап любить брикати і ревкати і ту гущу, куди суне старий одинець.

Все знає старий олень, але того, що недавно счило ся, він нїяк не годен второпати.

Отсе зявила ся відкись хмара ворогів, впала на ліси і гори і товче ся без впину. Одні сірі як птахи,

другі сиві як далека поляна, напірають взаїмно на себе, січуть ся, чому, по що — старий олень не розуміє.

Чорні птахи кружляють і крачуть над тими, що вже не рухають ся.

Наполоханий олень виглядає в ночі з ліса, а там горою, небом гремить, блискає, тріскає. Давно гриміло лише в літі, тепер зима, а громи не перестають.

Підіймив гордо голову, роги ростелили ся як королівська корона на хребті. Дрожав і слухав. Вітер все заносить ворога, але тепер не чути його. Зі смереки покотила ся десь шишка, пласток снігу злетів з галузи.

В долині село.

Багато сіл знає олень. Досвітками глядить на них з верхів і гущавин. Ті села з давен-давна були тихі, однакові. Часом лише тут станула нова стріха, там на найвищім будинку заблискотіла до сонця свіжа баня, плив далекий гомін дзвонів, заграла сумно трембіта.

Та от недавно заворушила ся, закипіла несамо-вита сила по тих селах. Цілими днями гримоти, аж гори стогнали і хмари метушили ся, а по ночах огні і попали. Старий олень тікав перед лютою хуртовиною, скитав ся з місця на місце, не пізнавав осель, врешті ворог вдер ся в гірські нетри, в глухі гущі пралісів і сколотив відвічну тишину. Нераз бувало, що олень збивав ся з тропи, ворожа сила з обох боків, зі всіх усюдів наступала на нього. У воздуху свистали і заводили лиховісні голоси, невидимий град шарив між листем і галузем, лопотів по пнях, розщибав ся і бзикав по землі. Олень кидав ся на всі боки і так серед одної такої години, в погоні за ратунком збила ся вся його сім'я в один гурт і станула безрадно. Три пари молодого покоління, кохані, гарні діти — всі згинули тоді. Потім вороги розтекли ся на всі боки, як би запали під землю, а він зі старою ланею поблукав в глухі, темні гущі. Залякана серна прилучила ся до них, відтак і вона пропала десь по дорозі.

Стояв в проліску і глядів на село в долині. Стріхи позаверталися як капелюхи в хуртовину, оборожини розбігалися кожда в інший бік, крокви стреміли в гору, як руки, що благають ратунку, бальки були розкинені як ноги трупа. Хати похилені, як би мали розбічися, баня церкви подіравлена як фашина, дзвінниця хотіла втечи, чи впасти. Денеде на берегах остоялася бідна, одинока хатина, як би не знала, що має почати з собою. Гола, чорна земля порита, позбивана, засіяна білими хрестами. Нїде нї пташини, тільки лячна тишина мертвоти.

Довго глядів старий олень в мертве село в долині і не міг розпізнати, чи воно те саме, яке знав від давніх літ.

Завернув в ліси і верховини, за ним ступала смутна оленіця. Серна над плесом глянула в глибіню, настрашила себе самої і пирснула в корчі. Олень зашився в густий захист, прогорнув ногами сніг аж до моху і ляг, коло нього притулилася ланя.

Скубнув вітку барвінку і притулив до її губи, але вона не брала, тільки склонила голову на його коліна. Поклав шию на її карк і постелив росохаті роги по гребті. Сльоза скотилася з її ока на барвінок і замерзала, олень зітхнув.

.....

Дзвони не будили ще нового року, як обоє встали і йшли до потоку.

Олень пристанув і глянув поза себе. Все так оглядався за своїм молодим поколінням. Обоє старі все досвіта йшли до води наперед, а молоді за ними. Нині з них нема нї одного. Давно нема.

Задумався старий олень, посоловіла його товаришка. Обоє забанували так, що не тямили про голод, нї спрагу.

Та він підіймив гордо голову, розстелив по собі величаву, королівську корону, добув голос і почав кричати з усеї груди.

Побудилися всі звіри і птахи, відізвилися в привіт

лісові пуші, покотили верхами його скаргу до Бога гір і лісів.

І був в тім голосі плач і крик розпуки, дикий біль, молитва о месть і проклін на людське кодро, що вдерло ся в відвічну тишину праліса, сколотило святий спокій і вбило молоде покоління.

Так молив ся, плакав і кляв до сходу сонця король лісів і гір — старий олень.

Гра в хованку.

Долина камелій, рож і анемонів зітхала в вечірних цілунках роси як дівчина в обіймах любка, сонце ховало кроваву голову за кедровий ліс, що думав тихо, поважно на далекій горі. В долину сходили тіни в золотокровавих серпанках, пташина кінчила молитву в кипарисовім гаю, сверщок цвіркотів в руїнах.

Молодий король сидів на бастіоні свого замку, похилив голову в долоні, глядів в скін дня перед собою і снував важкі думки. Поява тіней в долині камелій і рож навела перед ним скалю чогось близького, цінного, що промайнуло раз на все. Недавно вернув він з кровавої битви з ворожими сусідами, старий король помер, на його місце станув син, але не почував себе щасливим. В нім розвинуло ся бажанне спокою і тиші, він сидів сам, в ухах тремтіла, дзвонила відвічна переміна світових епох, платок білої рожі упав на моруг.

Чоловік і світ, їх життє, думки і діла, коли відтягнути обох від унаслідженого гону, від поневільних доріг, вивчених змагань, коли очистити їх від шкаралуші накинених звичаїв, представляють ся по найбільшій часті так, що самі не знають, що вони і тоді видимо їх зовсім инакше, ніж описує історія, инакше, ніж се посвідчило сто очевидців. Тоді для нас не цікаве те, що якась епоха, чи чоловік зділав, лише те, чого він не знав, забув, або не рішив ся зробити.

Таким чином з цілої всесвітної історії і всіх людських, достовірних жерел і свідоцтв остає страшенно непоказна частина дійсних документів, решту досвідний ум читає відворотно, ніж вони написані.

Королеви пригадала ся хвиля, коли він серед торжественного гурта дворян і жреців вкладав корону на свою голову. До него прийшли жінки і дівчата з усміхненими лицами, міртовими вінцями і пальмовими галузками. Були се матері, жінки, сестри і наречені жовнярів, що полягли в війні. Вони склали перед ним свій поклін і шану й одна вповіла:

— Коби ти знав, що дієть ся в наших серцях, як ми тобі желаємо!

Молодий король врадуваний тою чолобитнею казав подати їм цінного вина і тоді одна старша жінка підіймила свою чарку і закликала:

— Нехай воскресне наша кров!

А друга додала:

— Наші сльози і кров!

Чи тут була перша дорога пізнання?

Король мав на своїй совісти давнійший тягар. Перед кількома літами полюбив він бідну дівчину, дочку свого огородника. Вона сказала йому:

— Мій рід у тебе в неволі, але моє серце не стратило королівської гордості предків. Коли ти справді любиш мене, то покинь корону, а лиши тільки королівське серце, тоді я піду з тобою. Любов лише між рівними процвітає, рожа між кедрами пропадає марно.

Короля розсердила відповідь поневоленої Гефри, він покарав її люто і від того часу покинув його спокій і сон. Поволи як демон вкрадала ся в його душу хороба, він підозрівав своїх слуг і найблищих дворян, слідив за зрадою, заговорами, вітрив за звідунами і стали падати трупи невинних людей. Найстрашнійша зі всіх стала для него окалічена Гефра. Вона всюди слідила за ним, виганяла зі спальні і він не мав відваги вкоротити її муку.

Темна синява ночі обіймила світ, король дрогнув; важка корона злетіла з голови і покотила ся з дзенькотом по камінних ступенях. Встав і своїм звичаєм пішов на пальцях довгими, сутінними коридорами замку. Так все кожної ночі відбував він мандрівку замість сну. Підкрадав ся хильцем, ставав на вуглах перехресних коридорів, запирав дух і слідив, наслукував.

Блукав тихцем по величезних, замкових комнатах, заглядав поза тяжкі навіси, водив долонею по лежанках і вертав ся знов на ті самі місця.

Зійшов місяць і метав мертве світло крізь великі вікна в горі, король сидів зморений на килимі в коронаційній салі. Потупив очи в золотокованім троні перед собою; дорогоцінне каміне меркотіло і капало як сльози, кармазинові навіси над троном висіли як шмати застилої крови.

Король вчув шелест від головного входу за собою, оглянув ся і прикипів на місци.

В дверях зявила ся висока, струнка дівчина, розпростерла рамена і підсувала ся на пальцях до короля.

Він схопив ся з килима і хотів втечи до бічної салі, але дівчина мерщій заступила йому дорогу. Глибокі, темні ями очей поглотували його своїми пропастями, мертвецький усміх морозив душу.

Король в розпуці кинув ся поза кармазинові навіси і заліз під трон, жіноча постать вивернула престол, трутила його ногою на найнищий ступінь і ймила короля студеними пальцями за горло.

В осганну мить видів він ще над своїм лицем дві пропасти очей і мертвецький усміх Гефри.

Вознесенне Анни Гірам.

Сонце викликає цвіти з землі. Сльози воскресають білими цвітами, очі покійних синіми, кров червоними.

В найкращій порі року і життя, коли чую прияву богів, навідує ся до мене одна приятелька.

Все багатство природи і духа, що спливає з висших країн на відряду і забутте — криє ся в появі Анни Гірам.

Чуже і чудне імя, та чи мало серед мого народу і природи далеких хвиль, дивних, часто незамітних блисків, що вкорінені глибоко в нашу почву.

Старинний рід Гірамів брав початок від короля Тиру, подвижника величавих будівель, союзника Давида і Соломона. Він перейшов епохами через християнство, а що не знав злоти, ні мести, кінчив свій розвій в Анні і погасав як веселка при западї сонця.

Стоїть передо мною хвиля, як Анна дівчатком приглядає ся образкови усміхненої богині. Накриває листком її личко, відхиляє й підглядає, чи вона в тайні також сміє ся.

Проміні в світлиці мерехтять лїлейними красками, дівча сміє ся з душі, бігає, наставляє долоні, ловить проміні, горне сонце в ручки.

І тепер вона на весні промінями з ручок посилає мені цвіти з землі...

Розбільний усміх тремтів краєм її уст як промінь сніговим просіком гори. З глибокого серця плив той усміх, а серце було як біла лїлея, зварена морозом. Тяжко мені, маляреви, описати той усміх. Він починав ся

в темряві епох і западав в овиді при заході сонця. Усміх Джіоконди блукає в архитворах Леонарда да Вінчі і застив врешті божественним акордом життя і смерти в образі св. Анни.

Мандрівка вічного усміху — землі, небом і на образі.

Золоте волосє Анни в римськiм учесі обіймала трьома поясиами оксамітна стяжка. Три чорні проміні довкола ясної головки.

В грізній, воєнній порі ловив я її красу на свій образ.

Столиця за-дня давала злуду життя і руху, та серед ночей налягала понура мертвота. Анна наслухувала тоді всею душею, страх перед порожнечою і гомін вічності обіймав містичним холодом. Раз в сні вивела її таємна рука, далекий голос закликав по імені і вона прокинула ся серед глухої темряви.

Той голос зломив її серце.

Я ловив і переносив її душу на образ, вона відчитувала тихим голосом сторінку зі свого останнього побуту в ріднім селі.

„Пращаю вас дикі цвіти, лісові трави, буйні кущі зі захистами русалок.

І ти, ябліночко, край дороги в темнім борі. Заглядаєш за мною, як до схід сонця чешу косу. Інеї і бурі похилили тебе, поломали твої віти, а ти зелена і зародила сього року рісно. Намагаєш ся всіми гілями підіймити свої овочі, ті, що марно пропали і ті, що пригнули тебе до землі й як би мала кинути їх судьбі в лице.

Самітна яблінко, товаришко моїх давніх, діточих літ.

Юнак засадив тебе, коли чекав на невірну любку. На заході сонце огнем палає, від півночи настає туча, бушує в лісі і вас непокоїть, мої дикі цвіти.

Люба ябліночко, я в світі, а ти тут“.

Захоплений своїм образом не дочув я й не порозумів останніх слів Анни, тільки промовив, як вона затихла.

— Невловимі, херувимські проміні, що тремтять в Твоім личку, в таємнім терпінню Твого усміху, причарують людей і вони будуть молити ся до Тебе. Довше не можу мучити Тебе. На нині все готове.

— Все готове? — спитала вона шепотом.

Встала, її струнка поява захитала ся, я підбіг до неї, зловив за руки і ледви зачув отсі слова:

— Небо — блакит — чудо —

Під примкнені вії тікав, ховав ся безкрай раю.

Цілунок з рідної землі.

— Так, се ти, се ти, — шепотіла вона, коли поет вечірною порою навідував ся до неї.

Відхилювала його голову в долонях; вдивляла ся в душу і знов горнула до груди, обсипувала цілунками і впоювала весняним подихом.

Безіменна сирота, багаті, бездітні газди взяли її за свою з поміж людей, вона розвивала ся у них навдиковижу, але з кожним роком ставало їй тіснійше в хаті, вона хилила ся, або присідала, щоби не зачепити головою в стелю.

— Від тебе, дівко, Бог міру згубив, — докоряла прибрана мати. — Аби сім літ по відпустах ходив, не знайшов би пари для тебе.

Слухала дівчина тих слів і росла як кедрина, а коли стеля занадто давила, вибігала дивити ся, куди Черемош котить філі і за котрою горою сонце западає.

Стужив ся поет на чужині за цілунок з рідної землі і поїхав до любки.

Блукав по самітнім гаю, ліщина шептала до него, чорний скорух моргав ягодами.

В листках і ягодах, всюди очи й уста любки.

То була одна з тих нещасливих околиць, що кілька разів переходила з рук до рук. Війна кипіла тут безнастанно, люд розбігав ся по долинах, втікав на верхи, розстрачував працю, крив ся по лісах і вертепах як дикий звір.

Любку поета переслідували тисячі грішних очей, вона втікала, ховала ся, врешті неприятельська сторожа під притокою видуманих провин стягнула її до свого команданта.

Стояла перед ним у вишиваній сорочці, стрійнім киптари та червоних фотах, що обтулювали її букшпанові принади, вужі кіс мінили ся золотою короною довкола похиленої головки, дівчина водила студеним, чорним оком зі свого жовтенького постоліка на червоний ковнір команданта.

Він усміхав ся і говорив до офіцирів:

— Гуцульська Афродита, клясичний оказ для академії штук!

В погляді дівчини пробивала ся непорочна, діточа тверезість, полковник охолов і спитав:

— Щож ти собі думаєш, дівчино?

Відповіла спокійно:

— Доки вас чорт не надніс, була тут благодать, а тепер пекло.

Пробував поважним словом переконати її.

— Ми прийшли освободити тебе і твоїх братів з неволі.

Вона відповіла:

— Освободіть вперед самих себе з під кнута і нагайки.

Полковник перемиг себе і сказав:

— За нами благословенне нашої матері-вітчини.

Дівчина поправила:

— Благословила вас на розбій і рабунок, а я прокляла її враз з вами так, що будете карати ся до суду-віку.

Полковник запалив ся.

— Я люблю тебе!

— Полюбила би вас суха галуза і сира землянка, — вповіла дівчина.

Полковник нахмарив ся і погрозив, що скаже жовнірам здерти з неї платє, відтак покликав її прибраних родичів і взяв на допит.

Вони гримнули до його чобіт і зачали просити ся.

— Не губіть нас, паноньку ясний, вона безумна, вона не наша рідна, тільки приймлена зі світа тай така з роду навіжена, що ні для нас, ні для людей! Бог нам її на кару наслав, тай не знаємо, що тепер з нею робити, де її подіти!

— Не бануйте, — відповіла дівчина, — я від вас піду. А ти, пане, пусти мене і пильнуй, аби тобі наші не всипали грани за онту обшивку.

Командант приказав жовнірам звязати її і відвести до його шатра, та вона по дорозі видерла ся і втікла. Вчинили погоню за нею, вона помчала на ґруні, а відти плайом до Черемоша. Гори синіми верхами горнули до себе молитву з небесних зводів, вона кинула ся в бистру кручу, сині рамена обіймили її живо. Продирала навісу в студену глибінь, шалений бурун зловив її в чарівних згибах попід коліна і плечі як легінь омлілу любку, обносив на прощанне коло скель і берегів, де розвивала ся з малку її буйна душа, відтак закинув на білогривий хребет і поніс далеко від людського ока в той таємний захист, відки вийшла зі своєю гордою красою, яка між своїми, ні між чужими не могла найти спокою.

Поет блукав її останніми стежками. В гаю тремтіла її душа, в потопі листя витали її очи, цілунки, зітхання і шепіт, в ранній росі меркотіли самоцвітом її сльози.

— Так, се ти, се ти?

— Се я, сестро моя, Музо. Прийшов відшукати твою красу і біль і понесу їх потім у далекий світ...

Анатема.

Монах підвів очи від книг і дивив ся крізь вікно у весняний світ.

За ним на полицях довгими рядами книги божого слова, старинної мудрости, середньовічних містиків і всемірної історії.

Пережив вік серед тих книг, в пості тіла і в пирі духа волос посивів між ними.

Ідеї Плятона, позасвітні прообрази явних річей — періпатеїські науки Стагірита, здорові, поважні основи при церкві, плили все свіжими ручаями з пралісів старинного світа.

В смутних обявленнях Христа чув монах запах лілеї, яка не вяне ніколи. Марк Аврель представляв ся як недовершений ученик, поза рапавим словом Шекспіра, що аж просить ся, щоб поцілити поета камінчиком, з віддалі, де затирає ся ярка маска й акторський стрій, видів монах, як виходили вірно з душі ядерні постаті людства.

Перегопив в душі скарбницю пророків, мудрців, поетів і творив нові кристалі, а його слово було як сталевий меч з дамаскинської криці.

Та впало время люте і занила душа, заніміло слово боже, тільки зойк лунав під небо і скитальська розпука камінною горою прилягла груди.

При вікні висіла клітка, в ній була пташина. В осени знайшов її монах в монастирськiм саді покалічену від яструба, взяв до келії, заходив ся як коло хорої дитини, вона подужала і щебетом розвеселювала душу самотникови.

Сердечним оком дивив ся тепер на неї, вона розправляла крильця і дзьобоніла збиточно до нього.

Ще раз глянув на світ, втворив закратоване вікно, відчинив клітку і промовив зі святим усміхом:

— Лети, моя пташино, лети вже в світ з поза сих тюремних кратів. Глянь, як чудово світить сонце, яким життєм грає там весна, які дерева, що там цвіту, як весело гаморить потік! В тих мурах глуха тиша без кінця.¹⁾ Весь сей скарб моїх книг, що їх блеском чудових красок пристроїв щирий мистець, вір мені, пташино, менше багатий, ніж там нині левади, ниви і менше принадний, ніж їх стрій. Нехай вже я листую їх сам, ти пташино, лети там. Серед самоти моїх днів була ти вірним другом мені і солодила хвилі туги... Нині весна своєю принадою порушує моє серце й я вертаю тобі волю, хоч своєї не верну собі — знайду її хиба в могилі.

Пташина гляділа крізь крати в світ, насторошила перця і вагувала ся, як би чула тривогу.

Монаха налітали спомини молодости. В грудях горяче серце, а світ гарний кликав його до себе на волю, манив роскошею, любовю, богацтвами, почестями.

Він полетів в той світ, не знав його нетрів, зрад і впадав з сильця в сильце, в кігті всяких хижаків, аж йому та воля остогидла і він пересичений роскошею, з наболілою душею тут увязнив грішне тіло.

І хоча з поза кратів гарний видів ся сей світ, хоч серце рвала туга, все-ж, коли би йому відчинили на розтвір монастирську браму, він сказав би: „Вийти там не варто, житте там, лиш боротьба, а в мене вже сил на неї нема!“

І як людина, як жертва тяжких проб, глядів він в инший світ, в яким душа вільна і радісна вйде в нове житте. в країну вічної, райської весни, увінчаної й оповитої цвітом щасття, що не перецвітає.

— Але для тебе, моя пташино, чуже жерело таких утіх: для тебе стільки щасття, скільки зазнаєш його на землі. Лови-ж весняні хвилі і легенькими крильцями лить з поза тюремних, мрачних кратів на вольний,

¹⁾ Мотив взятий з чужого, невідомого поета.

ясний світ! Лети-ж, пташино, прашай мені! Лети високо під голубі облаки, нехай там твоя пісня лунає лиш радісними тонами над цвітучими левадами, над дрімучими лісами, неси привіт в мою рідну країну, а моїм братям дай забуттє кривд і терпіння.

Склонив голову на стіл, сивий волос накрив сльози. В келії стало тихо, сонце обіймало його й благословило лавою ясних промінїв.

Коли підіймив обличчя, пташини вже не було.

Взяв капелюх і вийшов у монастирський сад. На полянї за садом били ся барани. Гатили ся рогами, ставали в слїпїм дурї кровавими лобами до себе і падали мертві. І падав той, що вбив сімох і той, що заміг лиш одного. І не було пастуха між ними, який розігнав би їх.

Монах вийшов на високу гору.

Долом, безконечним шнуром їхали вози, кровавий бич війни гонив зробків з бідолашним добутокм, жіноту і тьму дїтвори перед собою. Корова ревіла за возом, матері кормили немовлята кривавими слїзми, в далині горіли села і лани, небо почорніло від диму, під хмарами мішав ся зойк виселенцїв з гураганом пекольної битви. На землі запанували чорти, довершувала ся доба Антихриста.

Вже три роки в повітрі чути було трупа, а жива душа стала як огненна рана.

Монахови пригадали ся віщі слова:

»За горами гори, хмарами повіті,

Засїяні горем, кровію політі!

Он-там-то милостиві Ми,

Ненагодовану і голу,

Застукали сердешну волю,

Тай цькуємо... Лягло кістьми

Людей муштрованих чи-мало...

А слїз, а крови? Напоїть

Веїх імператорів би стало...

З дїтьми і внуками втопить

В сльозах удових.

А дівочих,
Пролитих нишком серед ночі,
А матерніх горячих сліз,
А батьківських, старих, кривавих —
Не ріки — море розлилось,
Огненнее море!
Слава, слава
Хортам і гончим і псярям
І нашим батюшкам царям!
Слава!«

Стояв неподвижно як старий, український дуб. Мав в душі таємну силу, унасліджену від прадідів, козацьких характерників, загартовану життєвим досвідом і наукою. Перед кількома літами надивив ся, як сею дорогою тисячі люду мандрувало в заморські світи за хлібом. Тоді стояв він на сій горі цілими днями і благословив непроглядні гурти в далеку, непевну дорогу, а кожда людина, се нерв його серця, а кожда сльоза, се струна його душі. І тоді молив ся він своїми невідомими молитвами, але тепер чортівська робота переливала ся через верх його терпеливості, народ до решти покидав його і лишав самого. Самотний пастир, якому лютий враг розбив отару... Напругою сил збирав волю в своїм питомім напрямі свідомості, з Емерзонівською бистротою духа глядів в будуче вирівнання всіх прояв життя, в математичну рівновагу і відплату всякого терпіння і горя, але в тій хвилі почув квиль пташини над собою і наче грудка з руки Бога впала вона на його плече і почала жалувати ся, плакати і прохати захисту, бо там під чорним небом ні стріхи, ні деревця, лиш гола земля.

Розпука громом вдарила на монаха, з безконечного болю вступила надлюдська, молода сила в його душу, він станув лицем до півночі, підіймив руки і кричав голосом великана:

— Проклін на тебе, Антихристе! Проклін на вас, висланці пекла, проклін на тебе, гаспидське кодло братобійчої язви і різні! Нехай через сімь поколінь відриває зараза твоїх нащадків від груди матерей, так

як ти відривав мій поневолений народ від груди рідної землі! Нехай крізь мої уста гнів Бога і мого народа упаде содомським градом на ваші голови і ваші ниви! Нехай моє серце, що милує ся над солудивою, вагітною сукою, звялить проклоном плід в утробі матерей наших ворогів!

Огненним допустом гартуєш, Боже, мій народ на ковалі судьби, але не спочинь доти, доки мязи його дітей не перемінять ся в сталь, пальці в львині кігті, око в блискавицю, думка в орлиний лет, голос в громи страшного суду, аж наш ратай, воїн, священник і мистець перейде по кістках ворога до вічного мира і волі. Амінь!

Благословеннє винограду.

Ірина Лаврецька схилила головку і слухала високопарної розмови молодих людей про культурні здобутки нашого віку, по її личку заблукав отруйний усміх глуму. Не вірила в те все і сердечно кпила зі всіх дневникарських похвал нашої доби. По її думці чоловік, се варвар і дикун безмірно гірший від найлютішого звіра і коли ми порівнуємо його до худобини, то робимо кривду німині. Людство доси не придумало добра для свого роду, тільки винайшло найдикші способи на його муку і загладу.

Посілість Лаврецьких обіймала в рівнім простокутнику трийцять моргів урожайного чорнозему і пишала ся як чарівний захист на боці села.

Було тут все обдумане для краси і добра. Мешкальний будинок стояв серед тиші саду і цвітів, за ним на кількох моргах розвивала ся винниця, а далі господарські будинки під оком старої пари слуг.

Насолоджувало ся тут око поета і доброго господаря, душа відпочивала серед лагідної і спокійної гармонії сего захисту.

За мешкальним будинком була широка і довга, скляна веранда, отінена диким вином і се місце зі своєю обстановою вигідних лежанок дихало чаром безжурної безпеки.

Ціла посілість була обведена високим частоколом і густим живоплотом, стриженим в тераси.

Лаврецькі, була се пара молодих, вродливих людей. Не мали дітей, за те любили ся як діти й обое були схожі до себе як брат і сестра.

Спокійно і весело плило їм тут життє, аж вибухнула війна. Лаврецький пішов, його Ірина остала сама. Минали місяці, він був далеко, вона в праці і труді шукала забуття і чекала терпеливо кінця, хоч серце терпло і вянуло в груди.

В останнім часі діставала Ірина добрі вісти від свого чоловіка, він писав, що приїде на цілий місяць і се успокоїло і врадувало її. Мала голубе око, долинки в личку, її грецький ніс був ширший над ніздрами. Сей рідкий оказ краси схопив раз різьбар у виїмково даровитої артистки і сотворив з него генія побіди.

В літню, душну пору спала Ірина у веранді, в покоях свекруха і тета, в кухні стара, вірна служниця.

Час минав, але в міру, як пристигав виноград, в лоні Ірини розвивало ся полумя. Рівноважно з тим її станом будили ся в ній небували доси, далекі думки і ті два огні як під подувом вітру перепалювали її єство. Отсе вверчувала ся в її мозок ідея, що земля з кожною добою начинює ся свіжим, молодим трупом і настане час, коли той труп воскресне і заведе на світї новий лад. Шалена відвага мести брала нераз верх над жадобою тіла, Ірина в білий день міркувала над способами, супроти яких безсильне найсправнійше перо. В глибині душі станула вона ясно перед сею двійнею: Отсе вертає її одинокий, любий чоловік. Її око довгі місяці не оглядало його, її рамя довгі місяці не обіймало його гарної, дорогої постаті, він їде ось, ще лиш миля ділить їх від себе, тимчасом їй лучає ся нагода виконати свій плян. На що рішила би ся ти? На радість повитання з ним і розкіш забуття, чи на свій чин, а тим самим на неминучу, безтямну, вічну розлуку з тим, що був і є для тебе всім?

Так, вона без застанови рішила би ся на свій чин.

Є думки і діла, що стоять вище понад розкіш і щастє нашого, бідного життя. Є правди, які плекають під серцем цілі народи, але ніхто не має відваги висказати їх отверто і всі йдуть стежками фальшу і блуду.

Ранками проходжувала ся Ірина по винниці і в свіжості своїх думок почувала чар благословення винограду. Уперто насували ся їй слова з евхольогіона :

„Господи Боже сил, доколї напитаєши нас хлібом слезним і напоїши нас слезами в міру?

„Положил еси нас в преріканіє сосїдом нашим і врази нашї подразниша ни.

„Призри, Владико, на віноград твой сей, насади его й укорени, угліби милостію твоею его і даждь тому хранителя помощ твою; огради входи і ісходи его промислом твоїм, і ізбави того і весь предїл от всякаго отнюд супротивна входа видимаго врага.

„Заклинаю ви волни і вітри — заклинаю вас, демони, да не імієте власти творити каковая зла сами собою іли други вашими!“

При такій свідомості переходила Ірина муку до крайного обезсилення, аж тяжкий, безтямний сон обіймив її.

Одної півночі прокинула ся вона, засвітила свічку і вперла очи в двері веранди, які виходили на винницю. Було душно, але вона дрожала в лихорадці. Двері були відхилені, Ірина не знала, чи замкнула їх з вечера як звичайно, чи нині забула.

Снило ся їй може, що виконала свій плян? Ні. Се зайшло зовсім що инше. Вона взяла ліхтар і вийшла за поріг на подвірє, викладане плитами. Великий, чорний пес, спущений з ланцуха, махав хвостом. Коли-б тут був хтось чужий, він роздер би його, а що найменше побудив би всіх своїм грубим голосом.

Ірина вернула у веранду, лихорадка не покидала її. Як воно стало ся, хто був коло неї?

В її живчихах тремтів ще шал роскоші, нараз студений тягар на тілі і те страшне пробудженнє.

Мала вражіннє, що її чоловік був коло неї.

Втулила голову в долоні і пересидїла так до рана.

Журба і смуток нависли над домом Ірини. Вона звїрила ся зі своєю пригодою перед свекрухою і тетою, вони успокоювали її якийсь час, але коли се не помогло, покликали лікаря і він розпізнав, що вона заваготїла. Свекруха була достойна і гідна женщина,

Ірина знала свого чоловіка і була певна, що він ніколи й тіни підозріння не кинув би на неї, але її морозила думка на його терпіння, коли-б він довідав ся про її таємне нещасття. Під тягаром гризоти і тої думки шезла вселюдська ідея посвяти Ірини, вона вглубила ся лише в свою недолю, обмежила ся в безпросвітній мороці свого життя. В душевній муці минали їй дні і ночі, опісля прийшли ще тілесні болі. Страшні, несамовиті річи діяли ся з нею. Здавало ся, що все безголове, хандра і пекло воєнного лихоліття клубили ся гадючими звоями і росли апокаліптичною потворою під її серцем. Від чоловіка не було ніякої вістки. У Ірини тимчасом зайшло нове лихо. Минув речинець, в яким природа довершує своїх прав розвою, бідна жінчина не могла позбути ся несамовитої тяготи, а невідомий, будучий плід ріс і розвивав ся в її лоні.

В півтора року від трагічної ночі недоля не покинула Ірини, три черці станули коло неї і відправляли молебн на „исход души“.

Вона вдивила ся в розпятого Христа, в символ муки Богочоловіка, сідий монах тримав руку на її голівці і читав з серця:

„Воистину суета есть человеческое жите і все, еже не пребывает по смерти, но вскорі аки от сна от злих воспряним діл...“

„Мечтаніє сонное, пара же і дим, трава і цвіт сельний бити зряще житіє наше...“

„Тінь житейская мимоходит і храмина тілесная разрушает ся, якоже видим, братіє“...

Ірина журила ся долею чоловіка, коли він верне по її смерті...

Монах гладив її по личку і сказав, що її чоловік згинув в бою перед півтора роком.

Сльози ангельської полекші ринули з її очей, вона вповіла шепотом:

— Настане час, що ми воскреснемо і той плід наших думок і терпіння.

Примкла шовкові вії і зітхнула, як би гора злетіла їй з груди.

Гомін будучини.

В ясний ранок на далекій горі вправляли ся жовніри, лопотів машиновий кріс, в кітловині столиці дзвони проголошували свято побіди.

Великі повільною ходою давали основу низького гомону, на ній хвилювало, колихало ся повітре, середні молотили його зелізними бияками, кличальники сікли вістрями мечів. Кожда святиня виливала з під свого хреста всі акорди, обряди промовляли своїми окремими відтіннями, гомоніли діспути і суперечки синодів, кождий дзвін до своєї ваги і голосу вимагав слабших, чи сильніших рук, щоби зляти своє серце з вдачею чоловіка. В облаках зойкали жертви сліпої ненависти, тремтіли голосіння жінок, гомоніли стогони окаянних духів, гуділи прикази, дринчали проклони, все житте війни і мира, грози і тривоги, тріумфу і горя переливало ся в хвилях шаленого розгаршу звуків і гомонів.

Тільки час від часу, коли туча звуків омлівала, озивав ся оден дзвін. Мав чистий, альтовий голос з аксамітним відгомоном і відбивав від цілої юрби. Бистре ухо ловило зі звуків кожного дзвона, котрі металі і в якій мірі складали ся на його походженне. При останнім дзвоні годі було розсліджувати, з чого він повстав. Він обіймав, тулив скорбну душу споминами про женщину з прастарого роду. В звуці її слів тремтіла від віків унасліджена резігнація. Той звук, се була поезія її найглибшої душі. Ще щось більше крило ся в тонах того дзвона. Вони давали віру в ті будучі часи, коли всьо ясне і гарне запанує на сій бідній землі.

В пору війни терплять не лише люди і звірята, терплять і гинуть також мертві річи.

Прийшла черга і на дзвони. Відбули вони свою вікову службу на висотах, товаришили поколінням при їх втіхах, святах, були вістунами тривоги і лихоліття, пращали чоловіка на вічний спочинок, врешті було їм суджено зійти на низини горя і сліз, змінити імя, званне, тіло і віддати свою матерію на оружє. Зі символів любови ближнього перетопили ся вони в оруде смерти і заглади.

Одного рана у високу і простору кліть нашого дзвона замість галок і вежових ластівок навідали ся нові гості. Всі одягнені однаково, з молотами, кліщами, долотами, драбиною і линвою полізли по перехресних бальках в гору і почали оглядати його. Був се темний дзвін, помальований в огненнім відливі бронзовою краскою. Два символи були відбиті на нім. З одного боку корона злігала з людського черепа, на другім голуб з оливною галузкою.

— Буде гарна, полева гармата, — заключив знавець старини.

Коли спускали його линвою, серце вдаряло в криси, дзвін як би просив ся на пращанне зі своєю двістолітньою висотою.

На долині окутали його в шмати, вирвали серце, щоби зойк не торкав людських серць і почали гатити молотами по крисах. З глухим стуком падали важкі кусні тіла на землю. Знавець металів підіймив оден, почав розсліджувати, помічники спинили ся в роботі й обступили його.

Дзвін мав в собі три четвертини срібла, одну домішки.

— Сей відмовив нам послуху, — замітив знавець металів і потер долонею чоло. — Шкода, що намучили ся ми стільки коло нього.

Метеор.

I.

Мій товариш, рослий, дужий удалець, вернув з пращального вечера. Кватира гомонить від щирого, сердечного голосу.

Ми пізнали ся на війні і хоч оба ріжних вдач, пристали до себе.

Разив на нїм офіцерський плащ, але й я не краще виглядаю в своїм.

Високими чобітьми міряє вздовж квартиру і розмаховим рухом викладає отсю дивовижу:

— Слава, безсмертність... Віддав би сей обман за сто літ творчого труду!

Не пригадую собі його дальших слів, тямлю лише що передо мною отворила ся казочна прірва простороні і часу. Воєнні труди, пізна ніч, але я не був змучений, моя увага скупилася на далеких точках, які освітлив метеор думки. Я схрестив руки, похилив ся в кріслі і глядів на товариша.

Як описати його очі?

В моїм ріднім селі є два жерела-близнюки, в них відбиває ся небо, гори і ліс. Жерела будуть жити доти, доки український народ. Так виглядали очі мого товариша.

Він стояв, глядів спокійно на мене і продовжав свою річ.

— Ніхто не знає дійсности. Все, на чім людство стоїть, то сон. І в тім диво, що не лиш людина слабого духа, але навіть звірина має почутте дійсности — в сні. Любов і ненависть, се дві найбільші основи життя і світа і два найвищі обмани. Всякий обман

мусить гинути поволи, щоби довершити перехід світа до нових перемін.

Товариш притулив палець до чола.

— Почуваю з радістю, що думка, викинена силою волі в простір, летить в своїй круговій дорозі поза межами світа й в одну мить закінчить колись в моїм дусі своє коло.

Я прижмурихв очі.

Довкола скелі як закляті філі океану, над ними безодня ясного неба, чоловік в плащи йде похилений під вагою думок на захід сонця, нараз станув над краєм праліса, відступив ся і глядить в безодню.

Чи се жива постать, чи видів я її десь на образі?

Уперта думка не дає спокою.

Коли се діяло ся і де?

Я прокинув ся з видіння, товариш перейшов на иншу річ.

— Коли-б тебе не було в сій хвилі коло мене, то я снував би сам свої думки так вірно як тепер... Вона, бачиш, на буденне око, незамітна. Виймову красу творить її душа. Я поводжу ся з нею свобідно так як з тобою, але коли не бачу її, то виджу душу і тоді свята туга тягне мене за нею. Коли приглядаю ся їй, виджу світляну порошину зарева, що сипле ся за її кожним рухом і втікає в праспомин невловимим чаром далеких мельодій. В її дочаснім життю є відвічна повага мелянхолії й явний сон дитини. Її душа, се ніжний пуплях лїлеї, що дрожить і розвиває листки в обіймах досвітка.

Уяви собі, яку чудову дрібницю повірила вона мені раз: „Як іду на спочинок, то люблю боса потанцювати на килимі...“

Жемчуг, пущений метеором в хлань вічності...

Так підемо далі. Жити як инші, не можемо, але все будемо разом. Вона ні словечком не прирікала мені нічого, але я знаю, що її вірність поборе мою смерть...

Вона прилине пташечкою і воскресить мене...

Був подразнений і ходив по комнаті. По довгій застанові говорив далі.

— Нині рано прокинув ся я під впливом темної грози... Отсе, з тугою століть стою серед пуші і гляджу в нескінчений хоровід живих і давно померших людей. Ідуть вони по одному поперед мене, я виджу наскрізь кожду душу, знаю кожний найтонший відрух, оцінюю, скільки дарів придбала одиниця для добра і краси і так довгими чергами переходить попри мене десятий, сотний, тисячний чоловік з мого віку й історичних епох. І багато з них не виділо перед собою, ні за собою нікого, лиш почували ся самі і поводили ся свобідно зі своїми вдачами, нахилами, вчинками і думками. Гурти ріжнили ся в поведенню духом часу і звичаю.

І лише в ряди-годи надходив іншою дорогою такий чоловік, що міг видіти мене й інших. Він приставав передо мною, ми гляділи хвильку з глибини наших душ і клонили мовчки головами.

І знов поза пропащим, мертвим трудом цілих сотень не добачаю того, за чим від віків тужить мій дух. Десятый, сотний і тисячний чоловік не придбав більше від свого попередника і всі вони схожі до себе. Тільки тут і там застрашує і морозить гниль, хижацтво і розбій на ближнім, а кожний з них має тільки одну і ту саму дорогу — до смерти, а жаден не має дару, сили ні відваги до величного подвигу краси і посвяти.

Тільки десь там у біблійній темряві був один старий, осліплений герой, що могучими раменами потряс колюмни і закінчив день глуму і смерти.

Так переходив попри мене чоловік за чоловіком і той, що гордо держав ся і той, що двигав тягар нужди і горя — всі були безнадійно смутні і бідні і дорога всіх була однакова — до смерти...

.....

Товариш отворив вікно.

Місяць світив в повні. По однім боці змучене військо клонить головами як пристиглий лан жита, по другім молодий ліс. Довкола тиха мрія чарів, віддих диких квіток, нові паростки клювали ся з лона землі.

Товариш спер ся на варцаб і зітхнув.

— Настануть нові зела і цвіти, нові думки.

Я глянув зі своєї постелі в останнє на нього, він розщипав плащ, нараз затремтів, станув і диким зором вдивився в далеку просторонь.

II.

Досвіта вирушили ми до нового наступу.

Мій товариш упав в битві. Куля поцілила в чоло. Ми не могли навіть похоронити його, тільки рушили вперед.

Його оплакував весь народ. Його твори появилися в нових виданнях, він став славний, дорогий для всіх. Третого року війни віднайшов я його серед гірської, лісової пустари.

Голий череп відкотився на бік, в черепі загнулися пташки.

Між його записками знайшов я отсю байку:

„Була пташка, що ніде не могла виховати собі дітей.

То яечка їй хтось побє, то молоденькі забере.

Аж найшла вона голову з чоловіка і вивела в ній молодих. Вони питаються мами:

— Ми не мали братів, ні сестер?

— Не було, я не могла ніде вивести, аж найшла в лісі з чоловіка голову і в тій голові я вас вивела.

Вони кажуть:

— Мамо, треба сій голові відвдячити ся.

Розлетілися по лісі, назбирали чарівного зілля, зібрали кости, склали до купи і той чоловік ожив.

Як він ожив тай каже:

— Боже, то я твердо заснув!...“

На границі.

Наш полковник був острій як меч, а дбав за нас як батько.

— Наша сила і слава в жовнірі, тому треба його знати і любити... Наше око повинно дивити ся крізь його душу по люфі кріса в неприятеля, — навчав він офіцирів.

Де лиш нагодила ся яка хвиля відпочинку, полекші, він ніколи не стратив її з ока і старав ся, о скільки було можна, все використати для нашого добра. Щадив людей, дбав за кожного жовніра, тому наш полк перебув найтящі труди і держав ся найдовше. Та настали тяжкі часи. Неприятель хмарами зачав нас нападати і не давав ні хвилі спокою. Тут ми рушили на нього і він шез перед нами як під землю, там знов заскочив нас такою тьмою з боків, що ми мусіли уступати. Вкінці врив ся зелізним ланцюхом на самій границі й ані руш його там проломити. Нам осточортіла вже та забавка в хованку і треба було здобути ся на рішучий крок.

Три доби стояли ми в поготівлі серед дощу і студеного вітру в одній ярузі і висилали кінні стежі, врешті четвертого дня з шістьох уланів вернуло лише пять і з того оден був без коня і без шапки, а другий мав прострілену руку.

Полковник прочитав свіжий приказ, вислухав спокійно вивіду їздиїв, глянув на мапу, задав кілька сухих питань і на команду „Позір!“ станув наш баталіон чотирма камінними мурами сотень.

Серед тишини переходив полковник поміж четами, за ним поступав командант кожної сотні.

Мужва стояла випростована, хлоп в хлопа як дубчаки.

- Гусак! Патрони є?
- Є, пане полковнику!
- Смук! Люлька є?
- Є, пане полковнику!
- Багрій! Хліб є?
- Є, пане полковнику!
- Притика! Тютюн є?
- Боднар! Нога вигоєна?
- Так, пане полковнику!

Ми вирушили з яруги в гору попри гостинець, зробили зо три кільметри, врешті на німий знак лягли під горою. По лівім боці простим кутом до нас вела дорога і стояв густий, буковий ліс.

Було з-полудня, ми лежали мовчки, над нами нависла важка тишина і хмарне небо як остання молитва без слів.

— Нині будемо мати танець, — шепнув Багрій до Притики.

Гусак приповз на животі до Багрія, висунув до него руку і вповів тихо:

— Не забудь про се, що я тебе просив. Як згину, дай знати моїм.

— Я не забуду, але така сама доля може постигнути мене.

— Дай люльки, брате, най ще покурю перед смертю.

— Вділи мені трохи хліба.

— Вибачай, товаришу, нераз я тобі докорив, але се, бігме, не з лукавого серця.

— Брате, я тобі нераз більше докучив, але не бануй. Чи то кождий на війні гине...

— Правда, що не кождий, але сеї ночі я здрімнув ся на хвильку і сон дав мені на вість таке, що досі не можу розвести серця.

Інші жовніри лежали мовчки, гляділи з під дашків перед себе і поводили ся студено і гордо.

— Інакше, як вернеш, то сказав би дома, що не видів війни...

— А хоч би й не вернув, то варт видіти її.

Полковник кликнув сухим, острим голосом.

— Один відважний вістун і десять охочих хлопців — до мене.

З куріня схопило ся кільканайцять хлопців і побігли до полковника. Він вибрав з них одинацять і спитав :

— Не боїте ся?

— Ні, — відповіли всі як оден.

— Добре. Маєте піти попри гору онтим провалом на ліво на пятьсот кроків. Ідїть хильцем, уважно, користайте з кожного корчика, де поляна, там повзати на животі. Як опините ся в означеній віддалі, останьте на місці, аж до дальшого приказу. Стріляти не вільно, тільки в разі небезпеки, вертайте тут! Повторіть, вістуне, приказ. Вістун повторив, засалютував враз зі своїм гуртом і всі пішли гусаком.

— Вістуне, — кликнув півголосом полковник.

Гурт станув.

— Звертаю увагу, що задача трудна, але як виконаєте її — золота медаль і місячна пенсія.

Як сховали ся в провалі, полковник промовив до нас :

— Хлопці! Нині маємо розгризти трохи твердший оріх. Неприятель-котюга вкопав ся нам тут під носом і сидить як чміль в землі, отже мусимо за всяку ціну викурити його звідти. Є там кілька чет, але хоч би було навіть в троє більше, ніж нас, мусимо розбити його. Кождий з нас має кріс, кулі і багнет, отже нема чого боятись, тільки відважно і сміло вперед!

На даний знак рушили ми двійками на ліво через дорогу в ліс. Коли весь полк сховав ся в гушавинах, завернув на право й поступав рівно до гостинця, залускотіли з поза нас наші гармати. Околиця була поломана припористими стінами гір, лускіт гармат розбивав ся ярко, глушив і роздирав нам уха.

Лісом підійшли ми в гору і з поміж верховіття представив ся нам отсей плян битви :

На право від нас, на віддаль півтора кільометра сходили ся під отвертим кутом дві високі гори, оброслі

під саміським верхом ялівцем як борідкою, а до них від дороги вів гладкий, якби стрижений, пологий ґрунт. Неприятельські окопи на самих верхах обох гір, криті зверху деревом, глиною та вирваними корчами ялівцю, для змилення ока. Становисько неприятеля просто чудове, природні прикмети використані до подробиць.

Ми утворили лінію до неприятеля, станули і приглядалися з гущавини.

Наша артилерія гатила цільно в самі окопи, за кожним гранатом підіймався в гору стовп куряви, шрапнелі пукали високо в горі, з них вибухали дві хмарки, синя і рожева, як суконка Божої-Матери. За кожною прірвою і вибоєм в окопах збігали в долину цілі громади неприятелів, як таргани з під печи, коли баба підкурить їх віхтем.

Із синьо-рожевих хмарок сипався на них зелізна град.

Коло нас по галузю і корчах зачали лопотіти, шибати, свистати і бренькати кулі.

— Ззі-ї-їм! — погрозила одна.

Іван Смук скинув шапку і перехрестився.

— Слава тобі Боже, що не ззіла!

Кулі скавуліли і гарчали, як голодні вовки, скигліли як сови, заводили як відьми, бреніли як чмелі, бзенькали як шершені, розщипалися до землі як на-топтані гадюки, стогнали і харчали як чоловік на смертній постелі.

„Багнети на кріс!“ — і рушили ми з ліса повним бігом на неприятеля. Перебігли дорогу і далі гладким, пологим полем під обі гори.

Неприятель взяв нас в перехресний огонь з верхів обох гір і сипав площинним градом.

Про стрілянне лежачи, як се водить ся, не було мови. Ми посувалися і стріляли стоячи. Артилерія розпізнала нас крізь далековиди близько неприятеля і перестала давати огонь.

Горячий вихор куль бив нас по лицях, ми зиркали один на другого і дивувалися, що сей і той ще в живих.

— Гур-ра! — залунало під небом з тисячі грудей нашого полку і зачала ся кровава купіль.

Громадка неприятелів кинула кріси і підіймила в гору руки, три наші побігли до них. Неприятелі упали на землю, вхопили кріси і вистріляли наших. Увидів се Гусак і Багрій, покликали кількох наших і взяли ворога в шалений огонь. Інша громада неприятелів вже піддала ся, та тут їх офіцер вирвав одному з наших кріс, пробив його багнетом і зачав стріляти на кільканацять кроків в своїх. Гусак забіг його з заду, видер карабін та одним махом кольбою через голову повалив на землю. Багрій тимчасом звинув ся зі своїми, захопив кількасот в полон і передав кільком своїм під оруже та казав відвести в бік на долину, а сам як би прочував лихо і кинув ся вперед до окопів. Був на самім переді і то в хвилі, коли неприятельський офіцер мав повернути на нас машиновий кріс. Як розярений лев кинув ся Багрій на офіцера і підчас того, як той стріляв до нього з бровнінга, Багрій просадив його багнетом, а Гусак доправив з другого боку.

Неприятель наступав збитою лавою з гори.

Багрій і Гусак станули з настороженими крісами в проріджених гуртах своєї сотні, груди в грудь цілого полка неприятелів.

Як підчас неминучого зудару двох поїздів на себе, так в наступі двох ворожих сил загудів глухий, понурий стогін оружних, живих мурів і зачав ся безтямний бій на життє і смерть. Лінії ломали ся то в сей, то в той бік як греблі в прірвах повені, а коли поляг останній ворог, тоді Багрій, ізнеможений ранами й впливом крови упав коло свого товариша.

Робота скінчила ся.

На пологім полі лежало пятьсот наших і баталіон неприятеля.

На самій горі притулили ся до себе: герой дня, Багрій, та його побратим Гусак.

Місяць світив на їх бліді, окровавлені лица.

Жінка Сарданапаля.

Генерал граф Б., два адютанти і член пресової квартири, сиділи в старинній, замковій кімнаті довкола мармурного стола і розмовляли до пізньої ночі.

Генерал, високий, худощавий, з бритим, почерканим лицем, як би витесаним з каменя, був звичайно маломовний і послугувався рухом руки, шаблі, моргом очей з під хмарних бров, а слова вживав лише в крайній потребі. Високе чоло, порите рівнобіжними бороздами, виступало вперед як прилобник шелома і метало зелізу тінь на долішню часть лица, та нині його сіре око стало спокійне як у сонної дитини, обличчя покрила тиха задума ученого, артиста в хвилі, коли дух вертає з позасвітньої мандрівки з новими цінностями.

Ординанс ішов довкола по черзі і наливав вина, технічний адютант, надпоручник піхоти закинув ногу на коліно і черкав на карті пробний нарис свіжих, боєвих ліній, службовий адютант, ротмістр кінниці, зі здоровим, червоним лицем та бритим вусом, подобав все на хлопця-урвитця, сидів з вдоволенням усміхом і зиркав бистро цікавим оком довкола. Член пресової квартири, з лицем і носом римського імператора, похилив ся до генерала і слухав його оповідання з останньої подорожі.

По тяжких трудах і боях генерал мав кілька тижнів відпочинку. Академія наук відзначила його почетним докторатом за наукові праці, він вернув недавно з до роги й оповідав свої вражіння.

Розмова розгалужувала ся в напрямі питань і дослідів, які вивів генерал в своїх найновіщих студіях. Технічний адютант звернув увагу на телепатичний про-

блем в психології і сказав, що пр. до сну, як рідкого гостя підчас війни, треба прикладати іншу міру, поза біологічним поступованнем, ніж в звичайній, мирній добі.

З черги сказав член пресової квартири, що його увагу звернула і застановляє не лише свіжість викладу з всякими несподіванками і новими відкриттями та небуденна гармонія між змістом і формою, але передовсім одноцільна так сказати-б: „двополова“ повнота творів ексцеленції. Личність творця відбиває ся на його творі і се для мене тим цікаве, що знаю вашу ексцеленцію як старшого кавалера, самотника, який вправді не стикає ся із жіноцтвом, але й не глядить на нього з гори.

Генерал, визначний стратегік, був також справним діялектиком, володів незвичайно бистрою памятею і любив вислухати кожного бесідника з окрема, а потім переймав всі думки в своє русло і надавав оригінальний напрям.

— Дорогі панове, — сказав він, — мужі мого стану, з жалем мушу зазначити, се поза більшою, чи меншою здібністю у воєнній штуці — засліплені побожники, некритичні скептики, або окультисти, яких наукові засоби не перевищують знання пересічного народнього учителя. Наука, головно філософія і психологія для сильного стратегіка просто необхідима, але буду держати ся теми. Ви згадали тут про сон і двополову повноту в моїх книгах. Річ має ся так: мені було сімнацять літ, як полюбив я одну дівчину. Була се в моім життю перша й остання, що так скажу, геройська любов. Ми пізнали ся без романтичних пригод і стали для себе як блискавиця і грім, як весна і цвіт. Одного без другого не уявиш собі. Коли згадаєш за перше, маєш на думці й друге. В нашій любові лучила нас передовсім ідея, все інше, назвім загальником: фізичний світ, був на дальшій пляні. Така любов не доводить до розчаровань і не вигасає. В моїх часах, як вам відомо, настав зворот в напрямках науки, у поглибленню природи, з філософії розвинула ся прегарна галузь психології, молоді духи почали верстати нові

шляхи в штуці, моя Ангеліка покінчила враз зі мною студії на чужині, ми мали вже за собою ряд наукових праць і таким чином наша любов, якою проводила ідея, мала бути вічна. Тимчасом стало ся так, що моя Ангеліка вмерла на удар серця.

Генерал встав, перейшов кілька разів через кімнату, відтак сів, добув з лівої кишені на груди шкіряну шкатулу, виймив емалійований портрет на грубій, металевій плиті і показав слухачам.

Було се характеристичне личко білявки. Чорні очі, коротке волоссе опало конопляними кучерями на рамена, довкола головки красував ся широкий золотий обруч, як корона на подобу старинного, зубатого ганка, довкола верха твердинного муру. На долині було вирите імя і дві дати.

Член пресової квартири захопив ся сим портретом і пригадував собі щось, але генерал спинив його рухом руки.

— Знаю, що хочете сказати, але позвольте мені ще хвилю. Два літа нудив я собою по світі, не міг взяти ся до праці, став безрадний і без виходу з мрачного лябіринта, мені видало ся, що з мене непотріб й я задумав вже покінчити свою муку самобійством, аж одного дня, в несвідомій майже блуканині по британським музею вдарила мене серед асирійських викопів, як обявленне, одна різьба.

Генерал звернув ся до члена пресової квартири, а сей вповів:

— Король Сарданапаль зі своєю жінкою.

— Так, — відповів генерал. — Се одинока в образі захована нам королева, дуже можливо княжна арійського вицвіту й як білявка дасть ся подумати. Та плоскорізьба представляє, як вам відомо, жіночу голову в профілю, прибрану короною муру, як глядить на право, а напроти неї, звернену поглядом на ліво, голову асирійського короля в хвилі спочинку на високій лежанці. Королева в богатих шатах сидить напроти него на високім кріслі. Обоє відпочивають в повитій вином бесідці і покріпляють ся цінним напитком з плоских чарок, за ними стоять євнухи і холодять їх

віяльцями з павиних пер, а з віддалі долітає до уха солодкий бренкіт струн... Богато літ тому, я був тоді поручником, але ніколи не забуду, як та жіноча голова дивно схожа була до моєї Ангеліки. Я терпеливо і вірно відрисовав її собі. Богато літ пізніше впав під мою увагу взорець борти, яка обіймає плащик королевої — він виглядає зовсім так, як блянки мурів, виконані в Сузі. Я прокинув ся по двох літах душевної недуги. Сила волі здобуває безсмертність душі. Я остав вірний моїй Ангеліці й остану поза смерть. Вона повела мене як Муза старинних поетів, як Беатріче Данта шляхом науки в глибини духа, в досліди буття. При кожній праці вона все стояла переді мною як повірниця найсвятійших ворущень, як порадиця в найтяжчих хвилях і таким чином я воскресив її й вона живе і буде жити зі мною, доки з моїх творів буде сипати ся цвіт і роса на молоде покоління...

Вертаю до теми. По думці старинного філософа, є річи, які мудрець може виявити перед людьми, є такі, що перед собою, є такі, що навіть перед самим собою не годить ся виводити. Ви, мої дорогі панове, прегарно додержуєте мені товариства. Ми далеко переросли тип офіцера, з якого насміває ся пословиця, що він вміє тільки про свою кобилу говорити. Ви розумієте і відчуваєте по собі, що людина, обдарована вищою снагою, в просвітній годині відлітає як найдальше від буденної, сірої мозоли і злиднів і серед нас витворив ся сей гарний тон, щоби в таких хвилях як нині, не згадувати навіть про війну. Все-ж таки, вибачте, що зверну на часок увагу на теперішню добу. Отся війна затягнула ся в безконечну, світова ситуація заялозила ся як невипарений горнець ледачої газдині й осточортіла як смертельний гріх. Виглядає, як би людство не могло вже прокинути ся з біснуватої дурійки, тільки на сліпо пре до взаємної заглади, Я, мій штаб, ви, військо поневільно зжили ся з тим духом язви, як би ніколи й не мало вже бути инакше, але попри те всі ми, коли вглянемо в глибину, видимо зовсім інші річи. Зверніть увагу на сучасну філософію, суспільний устрій, гіпертрофію націоналізмів і спи-

тайте себе, чи щастє чоловіка в сих рамах можливе, чи тут нема ні крихти фальшу? Наука творена для системи, устрій без дійсного рівного права жінки, шовіністичні кличі без пощади для найконечніших прав життя, без ціни людини, характерів, гідности, праці, волі і свободи одиниці, чи те все, на чім світ опирає ся нині — остане завтра? Тут альтернатива. Вказую на можливість, що ся війна дасть нам нові основи філософії, а з хвилиєю, коли жінка стане дійсно в рівнім праві з мушиною — всяка війна на будуче виключена. Се виглядає на парадокс, але вернім ся до товаришки хороброго короля, покровителя наук, Сарданапала з 650-го року перед Христом. Старинний артист передав нам його пригоди на ловах, в ридвані, верхом і пішо в побідній боротьбі з королем пустині. З тої доби маємо також різьби, що представляють похід асирійських військ з табору, кінний обїзд твердині з таранами, приступ лучників і ратників на оборонний мур, здобуттє лісової гори, яку обсадив неприятель, святочний похід пажів, а при тім старинний володар не забув на свою кохану дружину і в хвилі відпочинку бажав передати її враз з собою на образі потомкам. Видно, була се визначна, даровита людина, коли заслужила на таку любов і шану у східного сатрапи. Чи від тої епохи до нині вона поступила вперед, чи її роля і доля змінила ся на краще? З фотографічних буд, з газетних хронік, ні зі статистики самобійств сього зовсім не видно.

В IV-тім віці перед Хр. побудовала Артемізія Галікарназійська своєму мужеві, карійському королеви, Мавзолеєви, величаву гробницю, від якої повстала технічна назва княжих будівель того рода.

Що-ж від тої епохи світ дав жінці? Фрази рівного права, підшиті фальшом і насильством. Той вузол розітне війна і жінка-робітниця, мати, сестра, вдова, опікунка сиріт, товаришка, як революціонер стане в своїй обороні і наверне ідею на праву дорогу. Етика середніх і нищих верст стоїть найвище, аристократія упала своєю моралею до позему шумовин. Через те терпіли і терплять народи. Природа має найбільший

вплив на людство, всякий космічний переворот випереджує духову завируху народів, отже годі нам зашкаралуплювати ся лише в солодких мріях про будучину.

Хто знає, чи сучасна мука людства оплатить ся на короткий вік землі, хто знає, чи в разі космічної катастрофи, людство своєю скаженою ненавистю не довершить найбільшої трагедії, про яку не мріли навіть біблійні пророки в своїх фантазіях страшного суду. Був би се пекольний доказ людської нездарности, найтящий проклін скириненого і схляпаного життя від епох аж до остаточної заглади. Тут друга часть альтернативи й я, як одиниця представив вам посередно мій духовий стан. Так, я від довшого часу почувая зворот в своїй душі. Ви, пане поручнику, згадували перше про сон, отже позвольте, дорогі панове, що оповім вам свій з останньої ночі, одинокий, який під час війни навідав ся до мене. Отсе снило ся мені, що жінка Сарданапаля обернула до мене лице і рухом руки кликала до себе. Коли я підійшов, мав вражінне, що вона і моя Ангеліка, се одна постать. Вона поклала руку на моє серце й я почув надлюдську розкіш спокою і нову, ясну дорогу перед собою.

Слухачі потонули в задумі, генерал сховав портрет Ангеліки в шкатулу, поклав між свої записки і книги на столі і вповів півголосом:

— Легко згубити її при наших воєнних умовах, коли чоловік продирає ся крізь корчі, дебри та окопи.

Було вже на розсвіттю як учасники пращали генерала і мали розійти ся до своїх комнат, коли на коридорі загомоніли прискорені кроки. Два гузари прибігли задихані і сповістили, що крило армії подало ся під напором неприятеля і стануло кілька кілометрів на ліво, майже в рівній лінії до замку.

Генерал, молоді товариші і слуги зібрали ся живо, посідали на коні і мерщій виступили зі замку.

Гурт їхав квапно верховинами і чагарями, генерал на переді, штаб і служба за ним. Технічний адютант моргнув здивований до службового, а той по хвилі застанови помчав наперед і зрівнав ся з генералом.

— Ваша ексцеленція зволять їхати на захід, до села Н., а я зі стежею поїду до армії, хоч се властиво непотрібне, бо ми маємо ще кілька днів спочинку.

Шрапнелі зачали скигліти під небом зелізними ланцюгами. Стріли крісів пукали у віддалі. Генерал не відповів нічого, тільки прямував на північ.

Станули перед голою горою, генерал зсів з коня, за ним весь гурт. Всі взяли повідці і вели коні за собою. Врешті генерал дав знак, щоби задержали ся, а сам ішов на право.

— Ексцеленціє, не висувати ся, тільки йти лівою збочею, бо відси...

Не встиг адютант докінчити слова, як генерал упав на коліно, імив ся за грудь, схилив голову і вповів глухо, як би до себе самого:

— Я поцілений.

Чим боржій прибігли адютанти і служба, забрали його і серед свисту куль і тріскоту шрапнелів почали втікати на захід. Чотири жовніри несли вожда на крісах, він лежав горілиць і вдивив ся понурими очима в східне небо.

Сонце підіймало криваву голову, шрапнелі і гранати шматували над ними хмару на стадо вірлів, що ударяли на себе клювами і могучими крильми, то розлітались на боки.

Генерал потонув погасаючим зором в тім образі і зітхнув.

Змучений гурт опинив ся в селі, далеко від боєвої лінії. Генерал не жив. Куля поцілила його в серце.

— Шкода, що ексцеленція як раз нині не мав при собі Ангеліки, — замітив технічний адютант.

Член пресової кватири похитав головою.

— Куля була би нарушила її і він би сього не переболів. Тепер дамо її непорочну на його лицарську грудь, в ту нову, кращу дорогу, яку предвидів він для себе на досвітках нинішнього дня.

Поазбучний список творів Михайла Яцкова. (1900—1917.)

А.

I. Повісті і більші оповідання:

- Блискавицї.* Суспільна студія. Видання Українсько-руської Видавничої Спілки. Київ-Львів, 1913, 8°, 93 стор. — Ціна 65 коп.
- Горлиця.* Зі споминів князя Гліба Овидинського. Перша часть, друк. „Шляхи“, Львів, 1916, стор. 3—11; Друга часть, *ibid.* стор. 40—50, 96—105, 161—163, 201—204.
- Огні горять.* Повість. Видання Українсько-руської Видавничої Спілки. Львів, 1902, 8°, 176 стор. — Ціна 2 К 50 с.
- Танець тїлий.* Роман з рідного побуту. Накладом видавництва „Шляхи“. Перша часть. Львів, 1916, 8°, 116 стор. — Ціна 1 К 80 сот. Друга часть, друкуєть ся.

II. Збірки новель і перекладів:

- Adagio consolante.* З портретом і вступним словом про М. Яцкова. „Новітня Бібліотека“, випуск 4. Львів, 1912, 16°, 93 стор. — Ціна 50 сот. (Знак скорочення, якого уживати мемо при поазбучному показчику новель М. Яцкова *Ac.*)
- В царствї сатани.* Іронічно-сентиментальні картини. Накладом Українсько-руської Видавничої Спілки. Львів, 1900, 8°, 109 стор. — Ціна 2 К 20 сот. (Знак скор. *Вс.*)
- Далекі шляхи.* (Збірка новель та оповідань.) Видання „Всесвітньої Бібліотеки“, № 9/10. Львів, 1917, мала 8°, 98 стор. — Ціна 2 К. (Знак скор. *Дш.*)
- Душі кланяють ся.* Оповідання. Накладом В. Будзиновського. Львів, 1905, мала 8°, 88 стор. — Ціна 70 сот. (Знак скор. *Дж.*)
- Казка про перстень.* (Збірка оповідань і мініатур). Видання „Молодої Музи“, № 3. Львів, 1907, 8°, 125 стор. — Ціна 2 К. (Знак скор. *Кп.*)
- Смерть бога.* Нариси й новелї. Видання „Новітньої Бібліотеки“, № 13/14. Львів, 1913, 16°, 97 стор. — Ціна 1 К. (Знак скор. *Сб.*)
- Чорні крила.* (Збірка новель й нарисів). Видання „Молодої Музи“, № 10, Львів, 1909, 8°, 106 стор. — Ціна 1 К 50 с. (Знак скор. *Чк.*)

I. На польській мові:

- Dorycki krużganek.* Przetłómaczył z ukraińskiego Sydir Twerdochlib. Księgarnia polska B. Połonieckiego. Lwów, 1908, 8°, 126 стор. — Ціна 2 К 50 сот. (Знак скор. *Dor. kr.*)
- Wieczorne psoty.* Dziewczyną na czarnym rumaku i inne opowiadania. Z ukraińskiego przetłómaczył Sydir Twerdochlib. Biblioteka dzieł wyborowych. Warszawa, 1911, 8°, 138 стор. — Ціна 80 сот. (Знак скор. *Wp.*)

2. На чеській мові:

- Hořičně zrno.* Přeložil Karel Handzel. „Světová knihovna“ № 899—900. Praha, 1911, 16°, 176 стор. Ціна 40 сот. (Знак скор. *Hz*)
- Na službě.* Přeložil Karel Handzel. „Nový Svět“. Knihovnička mládeže. № 7. V Praze, 1914, 16°, 46 стор. — Ціна 12 сот. (Знак скор. *Ns.*)
- Nuchim a jiná prosa.* Se svolením spisovatelovým přeložil z ukrajinského Jar. V. Burian. „Lidová Knihovna“, Sv. 6. Praha, 1910, 16°, 68 стор. — Ціна 40 сот. (Знак скор. *Nuch.*)

III. Спис новель, нарисів, мініатур та оповідань

М. Яцкова:

- Adagio consolante.* Ас, стор. 27—31. Друк. також „Неділя“, Львів, 1911, № 35.
- Адонай і Бербера.* Чк, стор. 59—79.
- Анагема.* Дш, стор. 61—62.
- Анестезія і прочуття.* Дш, стор. 6—8.
- Архитевір.* Сб, стор. 20—30.
- Біла квітка.* Кп, стор. 71—86. На польську мову переклав Сидір Твердохліб, п. з.: Biały kwiatuшек. Wp, стор. 75—88. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Bílý kvítek, Hz, стор. 128—140. Передрук в додатку до „Venkova“ ч. 292. 1910.
- Білий коник.* Ас, стор. 17—18.
- Білі віщуї.* Зі споминів моряка. Вс, стор. 52—54. На польську мову перек. С. Твердохліба, п. з.: Białe owse. Dkr, стор. 28—30. На чеську мову перек. Яр. Буряна п. з.: Bílé owse. Nuch, стор. 66—68: — також Карель Гандзель, Hz, стор. 35—37.
- Благословенне.* Кп, стор. 46—49.
- Благословенне винограду.* Дш, стор. 66—69.
- Боротьба з головою.* Чк, стор. 94—105. Отсю новелю пер. на німецьку мову Вільгельм Горошовський п. з.: „Der Kampf mit dem Kopfe (друк. „Ukrainische Rundschau“, Відень, 1910, № 3/4). На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Walka z głową. Dor. kr., стор. 114—118. На чеську мову пер. Карель Гандзель п. з.: Boj s hlavou, Hz, стор. 141—157.

- Будівля кораблів.* Ас, стор. 49—64.
- Бузюк.* Кп, стор. 37—40. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Wosian*, Wp, стор. 12—14. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Čar*, Hz, стор. 38—40.
- Варяг, чи марод?* Дк, стор. 35—46.
- Весняний захват.* Вс, стор. 33—36. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Wiosenny zachwył Dorkr.*, стор. 4—7; на чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: *Jarní zanícení*, Nuch, стор. 51—54; — також К. Гандзель, Hz, стор. 66—70.
- Вечерниці Романа Ничаська.* Дш, стор. 18—29.
- Вечірні збитки.* Чк, стор. 30—34. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Wieczorne psoty*, Wp, стор. 39—46. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Dozvuky večera*, Hz, стор. 76—81.
- Віднова на порожні.* Кп, стор. 33—36. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Kielki na próchnie*, Wp, стор. 15—17. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Zárodky na práchně*, Hz, 41—44.
- Вознесєнє Анни Гірам.* Дш, стор. 55—57.
- Воробці.* Кп, стор. 40—43.
- Всьо дурниця.* Кп, стор. 7. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з. *Hloupost*, Hz, стор. 15.
- Гомін будучини.* Дш, стор. 70—71.
- Гості.* Кп, стор. 5—6. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Hosté*, Hz, стор. 18.
- Гра в хованку.* Дш, стор. 52—54.
- Гріс.* Кп, стор. 3.
- Готуріди.* Вс, стор. 48—51.
- Дбала.* Кп, стор. 4—5. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Pečlivá*, Hz, стор. 17.
- Де правда.* Ас, стор. 73—84.
- Дитина.* Кп, стор. 9—11. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Dítě*, Hz, стор. 23—24.
- Діва.* Вс, стор. 55—58. На польську мову пер. С. Твердохліб Dorkr. стор. 14—16; на чеську мову пер. Яр. Буріян, Nuch, стор. 54—57, також К. Гандзель, Hz, стор. 45—52.
- Дівчина з XVIII-го віку.* Сб, стор. 39—45.
- Дівчина на чорнім коні.* Чк, стор. 7—11. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Dziewczyna na czarnym rumaiku*, Wp, стор. 47—54. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: *Divčina na vraniku*, Hz, стор. 95—101.
- Діточа груди в скринці.* Кп, стор. 8. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Dusza dziecka w skrzypkach*, Dorkr. стор. 3. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: *Dětska duše v housličích*, Nuch, стор. 61—62; також К. Гандзель, Hz, стор. 16.
- Діточа забавка.* Дк, стор. 71—83. (3 сторониці сконфісковані).
- Діточа тайна.* Кп, стор. 17—18. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Dziecięce tajemnice*, Wp, стор. 20—21. На чеську мову пер. К. Гандзель, Hz, стор. 21—22.

- Доля молоденької Музи.* Кп, стор. 64—67. На російську мову переклав Олекса Коваленко п. з.: Доля молоденькой музы, надрук. „Огни“, Київ, 1910, № 38.
- Дорійське підсіне.* Чк, стор. 80—81. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Doryjski krzyżganek, Dor. kr., стор. 101—102, передрукував „Głos“, Львів, 1911, № 175. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: Dorská chodba, Nuch, стор. 59—61; — також пер. К. Гандзель, Hz, стор. 32—34.
- Душі кланяють ся.* Оповідання. Дк, стор. 5—19. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Pokłon dusz, Dor. kr., стор. 52—59; на чеську мову Яр. Буріян п. з.: Poklona duší, Nuch, стор. 29—35.
- Жабячий похорон.* Кп, стор. 23—24.
- Жінка Сарданапала.* Дш, стор. 81—87.
- Журавлі.* Ас, стор. 13—14. На чеську мову пер. Карель Гандзель п. з.: Jeřabi, надрук. „Nový Svět“, бібліотека для молодіжи. Прага, 1913. № 6, стор. 10—11.
- За горою.* Чк, стор. 21—23.
- Затроєна шпилька.* Вс, стор. 27—28.
- Звела з дороги.* Кп, стор. 18—20.
- З військового шпиталю.* Літ. Наук. Вістник, 1901, том XIII, стор. 140. На польську мову пер. Остап Луцький п. з.: Z wojskowego szpitala, надрук. „Monitor“, Львів, 1901, № 19—21.
- З дневника.* Сб, стор. 5—6.
- Зерно гірчиці.* Чк, стор. 24—27. На польську мову пер. С. Твердохліб п. z.: Ziarno gorczycy, Wp, стор. 26—30. На чеську мову пер. Карель Гандзель п. з.: Hořčične zrno, Hz, стор. 70—75.
- Злоба пугая.* Дш, стор. 9—11.
- З монастиря.* Кп, стор. 86—100. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Z klasztoru, Dor. kr., стор. 37—47. На французьку мову пер. др. Михайло Рудницький п. з.: Au monastère par Mikhaïlo Jatskiv зі вступом про самого автора, надрук. „Tous les écrivains célèbres de tous les pays du monde: „Les Mille Nouvelles Nouvelles“, Париж, 1911, кн. XXI, за жовтень. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Z kláстера, Hz, стор. 116—127.
- З цикло вічних поезій.* Вс, стор. 44—47.
- Йонська коломна.* Ас, стор. 32—48. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Jonska kolumna, Wp, стор. 55—73, передрукував „Przegląd krajowy“, Київ, 1909, № 3, 4 і 5.
- І не боїть ся.* Кп, стор. 3.
- Казка про перстень.* Кп, стор. 20—22. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Baśń o pierścieniu, Dor. kr., стор. 8—10. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: Pohádka o prstenu, Nuch, стор. 57—59.
- Картка з дневника.* Чк, стор. 82—84. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Kartka z dziennika, Dor. kr., стор.

- 48—51. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: List z den-
níku, Hz, стор. 57—60.
- Кедрина буде рости, земля осяде широко, лиш чоловік загине.* Кп,
стор. 101—125.
- Клопіт.* Сб, стор. 7—8.
- Лісовий дзвін.* Кп, стор. 28—32. На польську мову пер. С. Твер-
дохліб п. з.: Dzwon leśny, Wp, стор. 22—25. На чеську
мову пер. К. Гандзель п. з.: Lesní zvon, Hz, стор. 53—56.
- Мальований стрілець.* Кп, стор. 67—70. На польську мову пер.
С. Твердохліб п. з.: Malowany strzelec, Dor. kr., стор. 11—13.
На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Malovaný střelec,
Hz, стор. 45—48.
- Метеор.* Дш, стор. 72—75.
- Мрія вірла.* Ас, стор. 15—16. На есперанто переклав О. Кузьма
п. з.: Revo de la aglo, надрук. Ukraina Stelo, Коломия,
1913, № 1.
- На границі.* Дш, стор. 76—80.
- На Дуброві.* Дк, стор. 62—70.
- Напасть.* Кп, стор. 24—25.
- На струнах весни.* Дш, стор. 39—44.
- Недоумна.* Вс, стор. 24—26.
- Новітня основа.* Вс, стор. 9—13.
- Нухим.* Оповідання. Вс, стор. 99—104. Передрукувала „Земля і Воля“,
Львів, 1907, № 9. і „Поступ“, Коломия, 1904, № 43. „Нухим“
діждав ся найбільше перекладів і так: На німецьку мову
переклав Г. С. п. з.: Nuchim, а надрук. „Bukowinaer Post“,
Чернівці, 1908, № 2289; другий німецький переклад „Нухима“
зладив Кость Кракалія п. з.: Der Vater, надрук. „Szerno-
witzer Tageblatt“, 1905, № 623, див. також збірка того-ж пе-
рекладчика „Ruthenische Geschichten“, Чернівці, 1906, стор.
23—28. Понадто передрукувала „Nuchim-a“ „Neue National-
Zeitung“, Відень, 1908, № X. — На польську мову пер.
С. Твердохліб у збірці: Dorycki krużganek, стор. 31—36.
Переклад О. Луцького „Tydzień“ літер. додаток до „Kurjer-a
Lwowsk“-ого 1905, № 50. — На польську мову переклав
Др. І. Д. а надрук. жидівський тижневник „Wschód“, Львів,
1909, № 19; жидівський переклад „Nuchim-a“ доконав З. Га-
бер у львівському „Tagblatt“-ї, 1906, № 174. — На чеську
мову пер. Яр. Буріяна у збірці: Nuchim a jina prosa, стор.
9—14, також пер. К. Гандзель, Hz, стор. 82—88.
- Ой не ходи Грицю... Чк, стор. 35—58.*
- Олень проклінає.* Дш, стор. 48—51.
- Орликівна.* Ас, стор. 65—72.
- Осіння неділя в касарні.* Вс, стор. 3—19.
- Пегаз.* Кп, стор. 9. На есперанто пер. Василь Волод. Бобинський
п. з.: Pegazo, надрук. „Germana Esperantista“, Дрезден,
1915, № 7. На чеську мову переклав К. Гандзель, Hz,
стор. 13.

- Під обучом.* Оповідання. Дк. стор. 20—34. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Pod obuchem, Dor. kr., стор. 60—77. передрукував соціалістичний „Głos“, Львів, 1911, № 186. (З передруку остав тільки заголовок і напись автора, решта сконфісоване. Редакція від себе дає статью п. з.: Prokuratorski wybryk, в якій атакує прокураторію за сконфісованне фейлгону-перекладу). — На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: Pod obuskem, Nuch, стор. 14—29.
- Пісня про зеркало.* „Українське Слово“, Львів, 1917, № 133 (633).
- Поворот.* Кп. стор. 43—46. На польську мову переклав С. Твердохліб, п. з.: Powrót Wp. стор. 9—11. На чеську мову пер. К. Гандзель, Hz, стор. 29—31. Передрук був в „Narodni-x Lista-x“ 1910.
- Поганство юрби.* Вс. стор. 37—43, п. з.: Pogaństwo tłum. Dor. kr., стор. 17—23. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Pohanství davu, Hz, стор. 109—115.
- Погонич і коняка.* Вс. стор. 20—21.
- По дорозі.* Кп. стор. 26—28. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Cestou, Hz, стор. 27—28.
- Поема долини.* Кп. стор. 56—64. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Poeemat dolin, Wp, стор. 31—37. На чеську мову пер. К. Гандзель. Hz, стор. 102—108. Передрук: додаток до „Venkov-a“ 1910. ч. 226.
- Перший сніг.* „Українське Слово“, Львів, 1915, № 109.
- Полк Ойзієна.* Ас. стор. 21—26.
- Портрет.* Кп. стор. 16—17. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: Portrait, Nuch, стор. 62—63.
- Посол Петришин.* На підставі „Записок“ А. Заклинського, пароха Старих Богородчан, Сб. стор. 31—38. На польську мову переклав. „Głos“ 1907. № 186.
- Посуди.* Вс. стор. 105—109. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Wazy, Dor. kr., стор. 24—27. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Vázy, Hz, стор. 61—65.
- Похила вежа.* Чк. стор. 85—93. На польську мову пер. С. Твердохліб п. z.: Pochyła wieża, Dor. kr., стор. 103—113. На чеську мову пер. Карель Гандзель п. з.: Šikmá věž, в бібліотеці: „1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů“, кн. 14, стор. 5—16. З окремим вступом про автора стор. 5.
- Почтилон.* Ас. стор. 19—20.
- Прийшла з далекого села...* Кп. стор. 6—7. На чеську мову пер. К. Гандзель п. з.: Stromy, Hz, стор. 14.
- Пробудження.* „Літер.-Наук. Вісник“, Львів, 1899, том VII, стор. 269—272.
- Псярня.* Оповідання редактора. Ас. стор. 85—93.
- Ранок зільника.* Сб. стор. 3—4.
- Регіт трупа.* Кп. стор. 14—16. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: Szud trupa, Wp, стор. 18—19. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: Smich mrtvolu, Nuch, стор. 63—64; також пер. К. Гандзель, Hz, стор. 19—20.

- Різдвяний менюет.* Дш, стор. 45—47.
Самотний огонь. Сб, стор. 14—19.
Серп. Кп, стор. 49—55.
Смерека. Кп, стор. 11—12.
Смерть бога. Студія молотом. Сб, стор. 16—97.
Собака. Вс, стор. 22—23. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Psina*, *Dog. kr.*, стор. 1—2. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: *Čuba*, *Nuch*, стор. 64—65, також пер. К. Гандзель п. з.: *Subka*, *Nz*, стор. 25—26.
Сонце западає... Чк, стор. 17—20.
Сфінкс. Дш, стор. 30—38.
Тайна жрекині. „Українське Слово“, Львів, 1917, № 133 (632).
Тихий світ. Чк, стор. 15—16.
Тіни серед тінній. Чк, стор. 28—29.
У милосерної богині з кам'яним серцем. Дк, стор. 47—61. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *U miłosiernej bogini z kamiennem sercem*, *Dog. kr.*, стор. 78—94. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. z.: *U milosrdné bohyně s kamenným srdcem*, *Nuch*, стор. 36—51 і Карель Гандзель, надрук. „*Stravsky Dennik*“, 1911, № 97/98; — також *Nz*, стор. 158—175.
У наймах. Оповідання. Вс, стор. 59—98. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Na służbie*, *Wp*, стор. 89—131. Передрукував „*Głos*“, Львів, 1911, № 179/183. На чеську мову пер. Карель Гандзель п. з.: *Na službě* з коротким вступом про автора у бібліотеці „*Nový Svět*“, Прага, 1914, № 7, стор. 4—46.
Хатина на горі. Оповідання, яке мав друкувати Літ. Наук. Вістник в 1914 р. в кн. VI.
Хлопя. Кп, стор. 13—14.
Христос у гарнізоні. Дк, стор. 84—88. На польську мову пер. С. Твердохліб п. з.: *Chrystus w garnizonie*, *Dog. kr.*, стор. 95—100. Передрук. „*Głos*“, Львів, 1911, № 185. На чеську мову пер. Яр. Буріян п. з.: *Kristus v garnisoně*, надрук. журнал „*Rudé květy*“, Прага, 1909, № 10; — також пер. К. Гандзель, *Nz*, стор. 89—94.
Цілунок з рідної землі. Дш, стор. 58—60.
Чортовий стрій. Кп, стор. 13.
Щире слово. Кп, стор. 4.
Щож робити? Вс, стор. 29—32.
Юрчик. „Літ. Наук. Вістник“, Львів, 1901, том XV, стор. 140.
Якіс Моренга. Чк, стор. 12—14.

IV. Літературно-критичні та публіцистичні писання М. Яцкова:

- Весоловський, Ярослав* „Українське Слово“, 1917, № 135 (634).
Вступне слово до збірки поезій Сидора Твердохліба „В свічаді плеса“. Вид. „Молодої Музи“, № 8, Львів, 1907.

- Драматичні твори Александра Пушкіна в перекладі Івана Франка.*
Рецензія. „Укр. Слово“, 1907, № 204.
- Думки і вражіння з жалібною хороводу.* (Про похорон І. Франка).
„Шляхи“, Львів, 1916, № 12/14, стор. 438—439.
- „Загнаний дзвін“ Гергарта Гевігманна в українськiм перекладі.*
„Шляхи“, Львів, 1917, № 5/8, стор. 319—323.
- Кляра Марія.* Сильвета. „Неділя“, Львів, 1911, № 25, 26, 27, 28.
- Маргович, Лесь.* Сильвета. „Шляхи“, 1916, № 5, стор. 145—147.
- Нові твори Антона Манастирського.* „Українське Слово“, 1917, № 189 (688).
- Один день.* (3 часів московського наїзду). „Українське Слово“, 1915, № 19.
- Плошевський, Володимир Казимир.* *1853—1892. (Біографічна замітка). „Шляхи“, 1916, № 11, стор. 368—372.
- Северин, Іван,* (сильвета). „Будучність“, Львів, 1909, № 6/7, стор. 98—99.
- Українські народні байки.* Низка популярних заміток. *ibid.* 1917, № 571.
- Франко, Іван.* В сорокову річницю письменницької праці. Львів, 1913, 16^о, 15 стор. Ціна 10 сот.
- Falszerg krytyki.* (Відповідь д-ру Станіславови Здярському на його статтю: „Młoda Ukraina przy końcu rewolucyi“). „Życie“, Львів, 1912, № 6.

V. Переклади М. Яцкова:

- Бернштерне-Бернзон:* Понад наші сили. Драматичні картини. Переклади: Михайло Яцків та Іван Франко. „Літ.-Наук. Вістник“, Львів, 1900, том XII, стор. 80—211.
- Гартлебей Еріх:* Пестрий птах. Переклав Михайло Яцків. *ibid.*, 1901, т. XIII, стор. 352—353.
- Телячий котлет. Переклав Михайло Яцків. *ibid.*, т. XIV, стор. 328—333.

Б.

Важніші студії, рецензії і причинки про літературну творчість Михайла Яцкова:

- Брик Іван др.:* Рецензія на збірку: „В царстві сатани“ — „Молода Україна“, Львів, 1901, № 7.
- Василько А.:* Новини нашої літератури (про „Смерть бога“). „Рада“, Київ, 1913, № 198—199.
- Грицай Остан:* Mychajło Jackiw. Studium literackie. „Życie“. Tygodnik polityczno-społeczny i literacki. Львів, 1912, № 7, 8 і 9.

- Грушевський Олександр*: Сучасне українське письменство в його типових представниках. Михайло Яцків. „Літер. Наук. Вістник“, Львів, 1908, том XLII, стор. 491—494, також в окремій книжці.
- Gwiżdż Feliks*: Dopuski krużganek. Рецензія про переклад С. Твердохліба. „Prawda“, Варшава, 1907, № 47.
- Данько М.*: Житє духа. „Неділя“ додаток до „Діла“, Львів, 1912, № 23.
- Отъ реализма къ символизму. (Разказы и повѣсти М. Яцкова). „Украинская жизнь“, Москва, 1913, кн. VII і VIII.
 - Символізм в творах М. Яцкова, „Діло“, 1912, № 6.
- Данцицький Б.*: Вступне слово про М. Яцкова у збірці: Adagio consolante, Львів, 1912, стор. 5—11.
- Демлянчук Ів. др.*: Мучајло Јаскіw, Studium. „Świat słowiański“ місячник. Краків, 1909, липень, том II, № 55.
- Евшан М.*: Листи з Галичини. II. Зразок літературної критики, і IV. Історія одної пощочини і її мораль. „Українська Хата“, Київ, 1913, кн. I, стор. 39—47; кн. XI, стор. 706—710. (Про критику І. Труша „Самотнього огню“, Яцкова та судову розправу з ред. В. Панейком.
- Літературні характеристики: Михайло Яцків у збірці: Під прапором мистецтва. Літературно-критичні статті. Київ, 1910, стор. 23—33.
 - Смерть бога. Рецензія. Літ. Наук. Вістник, 1913, т. LII, стор. 381.
- Ефремов С.*: На мертвой точкѣ. Київ, 1910.
- Izzykowski Karol*: Włażą w swoje korzenie. „Prawda“, Варшава, 1907, № 50/51. Вийшла також, в окремій книжочці п. з.: „Czup i słowo“. (Се відповідь Гвіждови на його рецензію на „Dopuski krużganek“ в тому-ж журналі).
- Е.* (Лепкий Богдан): Dopuski krużganek: Рецензія. „Krytyka“, Краків, 1907, кн. III.
- Лукіянович Денис др.*: Михайло Яцків. (Літературна сільвета). „Літ. Наук. Вістник“, 1909, т. XLVIII, стор. 275—287.
- Луцький Остап*: Казка про перстень. Рецензія. „Буковина“, Чернівці, 1907. Також переведено отсю рецензію на чеську мову К. Гандзелем у збірці: Hořčíne zřno, Прага, 1911, стор. 5—10.
- Нові оповідання М. Яцкова. „Учитель“, 1909, № 3/4.
- Могилняський Михайло*: Михайло Яцковъ, очеркъ „Рѣчь“, Москва, 1912 з 6. августа № 213.
- Orkan Władysław*: Przedmowa do zbiorku „Wieczorne psoty“, Варшава, 1910, стор. 5—7.
- Панейко Василь*: Один епізод. „Діло“, 1913, № 235, 236, 238, 241.
- Сріблянський М.*: Літературна хвиля. „Українська Хата“, Київ, 1913, кн. II, стор. 104—105. (Про збірки: Adagio consolante і „Влискавиці“, — спроба характеристики).

Сріблянський М.: Смерть бога. Рецензія. *ibid.*, кн. VI, стор. 381—382.

Труш Іван: З області нашої нової літератури. „Діло“, 1912, № 236, 243—245. (Критика оповідання „Самотний огонь“).

Юринець Володимир: Ze współczesnej literatury ruskiej. M. Jackiw. „Widnokreśli“, dwutygodnik społ.-liter. Львів, 1910, зошит III.

Зладис Іван Калинович.

199372

B-4010

1992 1992

ВСЕСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА

виходить поодинокими випусками довільного обсягу і має на цілі дати українському громадянству в перекладах на нашу мову кращі твори всесвітньої літератури і науки, передові твори європейських класиків та учених, зі вступними статтями й з відповідними поясненнями, — не виключаючи також оригінальних творів українських авторів.

Досіль появили ся:

- № 1. ФРІДРІХА ШІЛЛЕРА: ПОЕЗІЇ. (Вступне слово. Дрібні поезії) Випуск I. Ціна 60 сот.
- № 2/3 ФРІДРІХА ШІЛЛЕРА: ПОЕЗІЇ. (Баяди. Поєми. Примітки) Випуск II. Ціна 1 К.
- № 4/6. АЛЕКСАНДРА ПУШКІНА: ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ, в перекладі з передмовою та поясненнями Д-ра Івана Франка Ціна 3 К.
- № 7/8. ЙОГАНА ВОЛЬФГАНГА ГЕТОГО: ГЕРМАН І ДОРОТЕЯ, поема в перекладі і з передмовою Д-ра Івана Франка Ціна 1 К. 60 сот.
- № 9/10. МИХАЙЛА ЯЦКОВА: ДАЛЕКІ ШЛЯХИ. Збірка новель Ціна 2 К.
- № 11/12. АРІСТОФАНА: ХМАРИ, в перекладі з передмовою та поясненнями ТАРАСА ФРАНКА — друкуєть ся.
- № 13/15. ВОЛОДИМИРА КОРОЛЕНКА: БЕЗ ЯЗИКА, оповідання в авторизованому перекладі Петра Дятлова — друкуєть ся.

Досіль видані випуски можна дістати: в Книгарні Наукового Тов-а ім. Шевченка у Львові. Ринок ч. 10, по всіх більших книгарнях на провінції або у Івана Калиновича в Бориславі, до якого треба звертати ся в редакційних та в адміністративних справах.

Видав: Уділова Спілка.

За редакцію відповідає: Іван Калинович.

„ВСЕСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ № 9/10.

Серія українських письменників № 1.

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ДАЛЕКІ ШЛЯХИ

НАРИСИ І НОВЕЛІ

Львів, 1917.